

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра фундаментальних та спеціальних дисциплін ЧННІПБ

МАРХИВКА Віталій Ігорович

НАВЧАННЯ ФІНАНСОВІЙ ГРАМОТНОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА
ЗАРУБІЖНІЙ ПРАКТИЦІ

спеціальність 015 – Професійна освіта
освітньо-професійна програма – Фінансова грамотність

Кваліфікаційна робота

Виконава студент групи
ПОФГзмч-21
В.І. Мархивка

Науковий керівник:
к.і.н., ст.викладач Кульчицький Р.
В.

ТЕРНОПІЛЬ-2021

РОЗДІЛ 1

ОСНОВИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ У ПІДВИЩЕННІ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

1.1. Університетська освіта: історія і сучасність

Останнім часом в нашій державі й у світі активно дискутують над проблеми майбутнього вищої освіти. Вагомою мірою це спричинено тими змінами, що здійснюються у даній галузі.

На наш погляд, до найвагоміших процесів, що матимуть тривалий вплив на зміст і структуру вищої освіти, відносяться такі:

- перехід від елітарної до масової вищої освіти, що проходить в усьому світі і перетворює саме поняття вищої освіти: якщо 20-30 років тому вищу освіту здобували, щоб бути достойнішими за інших, то зараз її нерідко отримують з метою не бути гіршими за інших;

- глобалізація системи освіти, яка засвідчує необхідність перегляду принципів існування та уявлень про вагомість конкретних університетів і регіональних систем вищої освіти: зразками є Болонський процес, «європейські стандарти», світові та регіональні рейтинги університетів, різноманітні глобальні індекси тощо, які підводять до певної, не завжди виправданої, уніфікації вимог, а отже - й місій університетів;

- розвиток та розповсюдження нових технологій, що докорінно змінюють як вимоги до фахівців, так і методи навчання. Приміром, створення МООС потенційно всім охочим дає можливість вільного доступу в комфортному режимі до якісної освіти будь-яких рівнів та напрямів багатьма мовами незалежно від розташування здобувача освіти (слухача, учня, ...);

Очевидно, що ці зміни вимагають істотного переосмислення місця університетів у суспільстві, форм і методів їх діяльності, структури та змісту освітніх, наукових та інших програм. Отже, ми можемо впевнено говорити про потребу зміни існуючих бачень щодо місій університетів у новітньому світі.

Поняття місії університету дозволено аналізувати в двох аспектах. З одного боку, в сучасній теорії керівництва під місією будь-якої організації бачимо головну ціль або сенс її існування. Тобто, означуючи місію певного університету, ми зобов'язані вказати з якою метою він створений та існує. На основі місії далі формуються бачення, цінності, стратегічні цілі, показники, за якими буде оцінюватися результативність роботи, тощо[1]. З іншого боку, під місією університетів ми можемо вбачати не головну ціль існування конкретного навчального закладу, а призначення університетів у цілому як певного соціального інституту.

Помітно, багато хто в Україні вважає, що визначальною метою університетів є надання ними різноманітних освітніх послуг. Існує й інша думка, притаманна більшою мірою для старшого покоління, відповідно з якою місія університетів лежить в підготовці висококваліфікованих фахівців для різноманітних галузей економіки. З цим міркуванням легко погоджуються і багато роботодавців. Але обидва підходи надмірно локалізують реальну роль університетів у модерному суспільстві.

Перш ніж аналізувати можливі підходи до визначення місії університетів у сучасному світі, зупинимося злегка на їхній історії.

Найдавніші європейські університети продукували за сприяння католицької церкви - як школи при кафедральних соборах або загальні школи. Їм належав наддержавний статус середньовічних цехових корпорацій, функція яких включала весь католицький світ, і навіть були деколи одним з знарядь церкви в змаганні за верховенство з очільниками тогочасних держав[5]. На первинному етапі університети займалися підготовкою управлінців, лікарів, священників, юристів та нотаріусів. Але пізніше все вагомим напрямом їхньої діяльності стають розвідки в сфері природничих та суспільних наук.

Однак, як маркував Ортега-і-Гассет[6], центральною ціллю середньовічних університетів все ж були не професіоналізація та дослідження, а загальна культура. Її осмислювали як певну систему життєвих бачень про світ і людство - тобто сукупність положень, покликаних успішно підводити

діяльність людини. Визначальними завданнями університетів були збереження, розвиток і передача нащадкам цієї культури.

Герман Гельмгольц відзначав[7], що університети середньовічної Європи були розкутими об'єднаннями студентів, що створювалися навколо знаних педагогів і самостійно формували власне життя. З часом суспільна вигода цих союзів була широковідома державами і вони здобули певні охоронні привілеї та почесні права, приміром — і автономію з деяких питань.

Приведення середньовічних університетів до модерного вигляду важливою мірою було спричинене їхньою кризою, що з'явилась у другій половині XVIII ст. Вихід з кризи було відкрито у тому, що держави, з однієї сторони, надавали університетам гарантовану фінансову підтримку, а з іншої — одержували виразні права з управління ними. При цьому помітно змінилися роль і статус університетів. У багатьох випадках вони стали державними установами.

До початку XIX сторіччя назріли три основні моделі університету - англійська, німецька та французька [7],[8],[9],[10],[11].

Британська модель (Оксфорд, Кембридж) - це великою мірою середньовічний цеховий університет, на який суттєвий вплив спрямовувала англіканська церква. Провідний ідеолог цього підходу Дж. Ньюмен стверджував, що університет є місцем викладання універсального знання і його ключова ціль постає в розповсюдженні та просуванні цього знання. Наука, мистецтво, професійна майстерність чи видобуток нових знань не є природними цілями університетів[12].

Французька (наполеонівська) модель визначала підконтрольність університету уряду і відокремлення науки від освіти. Фактично, створений Наполеоном у 1808 р. університет користувався статусом державної корпорації і згуртовував всі вищі навчальні заклади та факультети держави. Його функція була скерована на підготовку кадрів за єдиними, конкретно визначеними навчальними планами й освітніми програмами під жорстким контролем уряду.

Наукові дослідження, справді, повністю були виокремлені з університетів та передані до компетенції академії наук.

Німецька модель (німецький класичний університет) вперше була реалізована у Берлінському університеті і величезною мірою опиралася на принципи академічної свободи та єдності досліджень і викладання, сформульованих Я. Коменським та розвинених В. Гумбольдтом, Ф. Шлейермахером та іншими німецькими дослідниками XVIII-XIX ст. До її підніжжя покладено міркування, що університет є не лише закладом освіти, а й першочерговою науковою установою. Наука зналася не як набір відомих істин, а як процес здобування нових знань. Очікувалося, що вільні від офіційно закріплених цілей наукові трактати будуть зумовлювати результати, що надаватимуть країні перспективу добиватись власних цілей [8].

Суперництво між німецькими князівствами та, вагомими для свого часу, політичними свободами в Германській імперії дали здатність скинути багато ідеологічних обмежень. Завдяки цьому саме тут рушило викладання найбільш ґрунтовних вчень свого часу, зокрема - матеріалістичної філософії та теорії еволюції Дарвіна. Пізніше саме німецька модель стала ключовою моделлю університетів, що домінувала в світі до другої половини XX ст. і зберігає свою вагомість дотепер.

Однак за будь-якої моделі дійсна місія університетів ніколи не обходилася тільки формальними рамками. Незважаючи на істотні розбіжності німецької та французької моделей, обидві виходили з того, що центральною функцією університетів є опора національної культури та розвиток національного ідеалу в широкому розумінні цього терміну. Держави не тільки контролювали університети, але й самі змінювалися під їхнім діянням[11].

Повертаючись до міркування Ортеги-і-Гассета про середньовічні університети, ми можемо зрозуміти, що ключова несхожість між трьома моделями університетів нового часу лежить в тому, що британська модель успадковує, передусім, загальнокультурну місію середньовічних університетів,

французька робить наголос на професіоналізації, а німецька звертає прерогативу науковим дослідженням.

Захопливим є досвід США, де вдало поєднують різні типи університетів - класичні дослідницькі (їхнім свідченням є університети «Ліги плюща»); гуманітарні коледжі (коледжі вільних мистецтв), що націлені на підготовку еліти і важливою мірою опираються на англійську модель; а також університети штатів, які послуговуються елементами французької моделі[13].

Дослідницькі університети є великими установами, що мають велику автономію з базових питань їхнього функціонування. Разом з підготовкою фахівців вони реалізують великий діапазон наукових і прикладних досліджень та опрацювань у багатьох галузях. Вагомі частки фінансування цих розвідок припадають на державний бюджет, бюджети штатів та бізнес, які через це здобувають певні важелі влади на університети.

Гуманітарні коледжі концентрують увагу на вихованні студентів та виконанні бакалаврських програм. Їхня праця скерована не стільки на формування визначених професійних компетенцій, скільки на широку загальноосвітню підготовку студентів, розвиток їхніх творчих здібностей та критичного мислення. При цьому передові коледжі забезпечують найвищий рівень навчання, а деякі з них є навіть більш престижними за університети Ліги плюща. Університетами штатів керують піклувальні ради, підзвітні урядам відповідних штатів. Вони одержують від штатів значну (до 30%) частку своїх доходів, повинні приймати на навчання їхніх мешканців і наділяти їх певні пільги, виконують на замовлення урядів штатів наукові дослідження та розробки, мають інші зобов'язання перед штатами в різних сферах функціонування (культура, просвітництво, охорона здоров'я, спорт тощо).

Починаючи з середини ХХ ст., виник поступовий перехід до посткласичних моделей університетів. Передусім, це обумовлено різким зростанням кількості студентів. Наступним вагомим мотивом був перегляд бачення про місію університетів, спричинений двома світовими війнами, революціями, Великою депресією та іншими суспільними ударами першої

половини цього сторіччя. На думку Ортегі-і-Гассета⁵, катастрофічність становища, яке відбувалось у ці часи, визначною мірою зумовлена тим, що випускники університетів були новочасними варварами, несвідомими до своєї епохи. У них не було пригідної системи уявлень про світ і людину, яка б відповідала часу. Він закликав переглянути викладання культури або системи життєвих ідей, які мають у розпорядженні час, як до магістральної мети університету. Але ця ключова ціль повинна доповнюватися професійною підготовкою та дослідницькою діяльністю.

Дотичним є підхід К. Ясперса[14], однак акценти він розставляє дещо по-іншому. Університети, на його погляд, згуртовують людей пошуками та передаванням істини в науковій спосіб. Тому їхнім центральним завданням він вважав дослідження. Однак істина має бути поширена, тому вторинним важливим завданням університетів є викладання. Позаяк знання ж та навички не в достатній мірі для розуміння істини, які вимагають духовного формування індивіда в цілому, змістом викладання й дослідження є просвітництво та виховання.

Ключові цілі посткласичних університетів з'ясовує Велика хартія університетів[15]. Відповідно до неї, університети є осередками культури, знань та досліджень, які продукують, вивчають, оцінюють та передають культуру за допомогою досліджень і навчання. До їхніх визначних завдань також відносять:

- поширення знань серед нових поколінь;
- надання майбутній генерації освіти і виховання;
- збереження традицій європейського гуманізму.

На переконання Президента Гарвардського університету Дрю Гіллін Фауст, університети мають відповідати на питання, ким ми воліємо бути сьогодні і ким воліємо стати завтра, як нам жити, і куди людська цивілізація очікуватиме прийти[16]. Р.Барнетт відмічає[17], що сучасні університети повинні добродіяти людям жити в умовах високої невизначеності через розвиток знання й поглиблення згоди між людьми та світом.

В СРСР періоду розвинутого соціалізму вона переважно завбачала зосередження уваги на формуванні світорозуміння та професійних компетенцій. Водночас, в СРСР схоплювали потребу мати несхожі з погляду їхніх місій вищі навчальні заклади. Тому були МДУ, МФТІ, МІФІ та інші ВНЗ, що розвивались на основі моделі дослідницького університету. При певних великих підприємствах робили заводи-ВТНЗ, які фіксували увагу на професійній підготовці фахівців для відповідних підприємств. Академія суспільних наук при ЦК КПРС, вищі партійні школи та деякі інші аналогічні вищі навчальні заклади великою мірою удосконалювалися згідно з британською моделлю університету.

Авторитет уряду тоді був значно менш централізованим, бо відбувався багатьма каналами - не лише через міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР і союзних республік, але й через інші міністерства і відомства, які потребували фахівців, породжували вимоги до їхніх умінь та навичок, фінансували наукові розвідки та розробки тощо. З іншого боку, фігурував паралельний вплив КПРС, яка не тільки здійснювала функцію ідеологічного нагляду, але також лімітувала беззаконня урядовців та місцевих органів влади. Крім того, КПРС означувала сприймання перспектив суспільного розвитку та у визначених випадках координувала роботу різних установ, у тому числі й вищих навчальних закладів, скерованих на досягнення поставлених цілей.

Визначною різницею є те, що через різке зростання частки випускників шкіл, що ведуть навчання у ВНЗ, значний рівень безробіття та дефіцит фінансування роботи переважної більшості університетів зараз сфокусована на наданні так званих освітніх послуг. Проте традиційні напрями функціонування університетів, навіть якщо вони й наявні в деклараціях, на практиці фактично згорнуті. Останнім часом в Україні, як і в Росії, взято курс на розвиток дослідницьких університетів на засаді провідних вищих навчальних закладів. Але наслідки цього можна буде пізнати лише за декілька років.

Чинний Закон України[18] «Про вищу освіту» окреслює доволі широке коло завдань, які вбачають вирішувати університети. Приміром, основною ціллю вищих навчальних закладів, відповідно до ст. 22, «є забезпечення умов, необхідних для отримання особою вищої освіти, підготовка фахівців для потреб України». До головних завдань ВНЗ III-IV рівнів акредитації також припадають здійснення наукової та науково-технічної, творчої, мистецької, оздоровчої та певних інших видів діяльності; забезпечення культурного і духовного розвитку індивіда тощо.

Згідно зі ст. 25.1 цього Закону, університет «провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність».

Для кращого сприймання місій університетів у модерному світі і в Україні важливо дослідити офіційно визначені місії та визначальні напрями діяльності декотрих з них. При цьому необхідно зауважити, що деякі з місій через бажання до збереження звичаїв вміщають положення, сформульовані їхніми основоположниками багато років (а зрідка й декілька сторіч) тому.

Гарвардський університет, що є приватним вищим навчальним закладом і входить до Ліги плюща, не має офіційно сформульованої місії. У місії Гарвардського коледжу[21], який є одним з його ключових підрозділів, приміром, вказано, що він волить створювати знання, відкривати уми студентів для цих знань, а також убезпечувати студентам перспективу максимально застосовувати їхні освітні можливості.

Стенфордський університет також є приватним вищим навчальним закладом, що входить до класичних дослідницьких університетів. В якості своєї

істотної мети він проголошує[22] надання здобувачам освіти кваліфікації, потрібної для власного здобутку і безпосередньої користі у житті. Вагомими його цілями також є: підтримка суспільного добробуту способом впливу на захоплення людства та цивілізації; навчання благам волі, що керується законодавством; виховання любові та поваги до великих принципів уряду, що постають від невід'ємних прав людини на життя, свободу і стремління до щастя. У місії окреслюється бажання до створення найкращих механічних інститутів, музеїв, галерей мистецтв, лабораторій, консерваторій тощо, потрібних для виучки фахівців, а також розвитку й розширення інтелекту.

Грунтовними місіями Каліфорнійського університету в Берклі, що має статус університету штату, є[23] навчання, наукові розвідки й державна служба. Кінцевий напрям, зокрема, визначає розробку та впровадження технологічних інновацій на благо Каліфорнії і нації, програми поширення аграрних знань, піднесення відкритих для всіх мешканців Каліфорнії бібліотек, музеїв, парків, наукових центрів тощо, як визначних державних ресурсів та місць зборів громадськості.

Місією Кембриджського університету є[24] вклад у розвиток суспільства через бажання до здобуття найвищого світового рівня в освіті, навчанні й дослідженнях.

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка не вказує свою офіційну місію, але відмічає[25], що його «основними завданнями є навчально-виховна, науково-дослідницька та інноваційна діяльність». До складу університету попліч з навчальними факультетами відносять астрономічну обсерваторію, ботанічний сад, інформаційно-обчислювальний центр, зоологічний музей, Канівський природний заповідник, коледжі, ліцеї та інші підрозділи.

Підводячи підсумки, можна зауважити, що місії університетів у модерному світі є комплексними і окреслюють щонайменше такі центральні цілі:

- формування світогляду і виховання молоді;

- професійну підготовку та перепідготовку фахівців;
- фундаментальні та прикладні наукові дослідження, збереження й структурування існуючих знань, інноваційну практику у різних сферах;
- соціалізацію молодого покоління та інших уразливих соціальних груп (пенсіонерів, інвалідів, безробітних тощо);
- проектування громадського розвитку на глобальному, регіональному та місцевому рівнях, конструкцію відповідних прогнозів та сценаріїв;
- опрацювання і реалізацію глобальних, регіональних і місцевих програм в галузі просвітництва, культури, здоров'я людей, спорту тощо.

Співвідношення між цими компонентами у місіях різноманітних університетів може змінюватися в обширних межах, відображаючи, насамперед, наявні громадські вимоги. Тому й оцінювання університетів, на погляд автора, має бути, щонайменше, дворівневим. З однієї сторони, це поняття відповідності суспільним потребам його зазначених місії, цілей та завдань. А з іншої — оцінювання відповідності наслідків роботи цим деклараціям.

1.2. Зростання ролі університетів - вимоги сучасності

На початку XXI століття націлено курс на шлях до прийдешньої «Європи знань». Валову картину європейського університетського простору з неоднаковими потужністю і типами досліджень (інновацій та профілями викладання) навчання аналізують як основу для вдосконалення методів професійного управління, створення єдиного освітнього простору, майбутнього розвитку самоврядування вищих навчальних закладів.

На шляху до розвитку й покращення вищої освіти необхідно вирішити питання, які виникли наприкінці 20 століття. Довгострокові терміни навчання та високий рівень відрахованих студентів значна кількість навчальних закладів Європи розуміють як розхід ресурсів і з боку студентів, і з боку університетів.

Словом, ці проблеми вже давно й успішно вирішує МАУП. З досвідом Академії можна було б знайомити для запозичення й інших ВНЗ.

Загальновідомою стає й інша потреба нашого суспільства - зріст привабливості системи вищої освіти та інститутів. У даному контексті виняткову увагу варто звести на ресурси, що надає вища освіта: кар'єру, посаду, можливість росту та на такі основи навчальної діяльності, як міжнародне визнання ступеня, виявлення якості навчання, орієнтація на вимоги студентів. МАУП усвідомлює, що інформаційна цивілізація ХХІ ст. вимагає глобального соціального перетворення, в базу якої стоять радикальні соціокультурні, технологічні, гуманітарні, освітньо-інформаційні зміни. Тому Академія взяла курс на інтеграцію, зокрема гуманізацію освіти, і допускає цей вибір своїм вкладом у демократизацію суспільства.

Модерне суспільство вимагає кваліфікованих спеціалістів, які можуть учитися і результативно трудитися по усій Європі, що чинить нагальну нужду в доступі до всіх ступенів системи вищої освіти та об'єктивне забезпечення мобільності. На цьому маршруті українські ВНЗ мають надію на допомогу державних структур для розробки загальноєвропейського простору вищої освіти, науки та інновацій, зросту державних замовлень на підготовку та перепідготовку спеціалістів, які збільшать міжнародний рейтинг України у сфері освіти та науки.

Визначний крок у цьому курсі - сприяння ідеї створення привабливої системи вищої освіти у межах нашої країни та включення її в «Європу знань». Ключове завдання - запоруки якості/акредитації, які ґрунтуються на взаємовизнанні постанов Болонського процесу за умови збереження поваги до національних особливостей; уникнення перенавантаження університетів новочасними формами оцінювання та контролю. Не варто забувати, що періоди навчання і заліки/кредити є тільки доволі вагомими складовими елементами навчальної програми, а не абсолютною програмою, яка означає кваліфікацію.

Попри це в Україні багато спеціалістів у галузі вищої освіти розтривожені, чи не зумовить цей процес до перетворення вищої школи, знищення

різноманіття національних освітніх систем і підходів, зведе навчальні плани у суворі межі. Не доречно забувати, що в плані розширення мобільності Болонський процес вбачає і зворотний напрям, а саме: небезпеку інтенсифікації двох процесів: «відпливу студентів» і «відпливу високо кваліфікованого науково-педагогічного складу».

Це породжено, передусім, тим, що Європейський диплом про вищу освіту для багатьох наших громадян більш звабливий, ніж вітчизняний. Позаяк освіта в Україні дешевша, то зручно навчатися тут перші 2–3 роки, а потім здобути диплом в європейському університеті. Адекватно, кваліфікована робоча сила в Україні також дешева, винятково з огляду на постійно зростаючу значущість освіти, тому безумовно фігуруватиме вплив її в інші держави.

Найчастіше за кордон вирушають перспективні науково-педагогічні кадри, що мають певні наукові успіхи. Саме вони є активом кадрового потенціалу національної освіти. Відсутність в'їзду за наявності еміграції студентства та викладачів зумовить певну замкненість ВНЗ у країні. Старання Міністерства освіти щодо налагодження нормативної бази хоча б створило перспективи для в'їзду студентів і освітян з-за кордону як одного з міжнародно прийнятих способів поповнення потенціалу освітньої галузі.

Ключовою запорукою поліпшення міжнародної «прозорості» і спрощення професійного та академічного визнання фаху (диплома, ступеня, сертифіката), отриманих в Україні, є визнання документально підтверджених знань, вмінь і навиків без здійснення повторної оцінки, іспиту і випробування їх у межах Європейського простору.

Визнання кваліфікацій базується на прямому висновку повноважного органу, що означає цінність певної кваліфікації. Ця Директива визначає, що ступені, отримані після закінчення курсу вищої освіти, винагороджуються професійним статусом, який повинні визнавати країни Європи без адаптаційного курсу періодом до трьох років або тесту на професійну придатність, який зараз домагаються роботодавці для наших спеціалістів.

Державні структури зобов'язані остаточно у межах правил Болонського процесу випродукувати Національну систему гарантії якості, яка включатиме:

- оцінювання програм закладів, що окреслює внутрішній контроль, зовнішню перевірку, участь студентів і публікацію результатів;
- систему акредитації, сертифікації або аналогічні процедури;
- міжнародну участь, співпрацю і створення об'єднань, що перевіряють якість.

Вже немало було написано і проговорено про впровадження європейської системи кредитних одиниць *ECTS* — *European Community Course Credit Transfer System* (Європейська система трансферу оцінок). Вагомі засоби, які використовувалися в роботі *ECTS* і керуванні академічним визначенням, поміщені в інформаційному пакеті, договорі про навчання і дублікаті офіційних документів. Як дійовий інструмент створення взаємозаліку і управління академічним впровадженням система *ECTS* вітає європейську мобільність. В нашій країні триває широкомасштабний дослід із визначення особливостей кредитно-модульної системи, схожої до *ECTS*.

Все-таки, мабуть, доречно надати більше повноважень провідним навчальним закладам у термінах і обсязі аудієнції європейських стандартів. Це не стане на перешкоді Болонському процесу, оскільки ВНЗ міркують, що їх привабливість для студентів — це комплексна складова, яка присвоює мобільність, привабливість, можливість працевлаштування.

За угодами конвенції, дипломи вбачають транснаціональне визнання, а не визнання якоїсь конкретної країни. Україна має валову рамку трьох рівнів кваліфікацій (бакалавр, магістр, доктор), що присвоюють можливість проміжних кваліфікацій з урахуванням національного контексту (в Україні це молодший спеціаліст і спеціаліст) та принцип загального опису кваліфікацій кожного ряду у вигляді результатів, компетенцій і обсягу кредитів.

А це, у свою чергу, обертає систему оцінювання ефективності діяльності ВНЗ. Є два традиційні індикатори ефективності освітніх процесів: ступінь

працевлаштування випускників за спеціальністю і середній дохід, який вони одержують за перші п'ять років трудової роботи. Втім для того, щоб ці механізми оцінки були застосовані, треба вбезпечити зайнятість випускників ВНЗ саме відповідно до їх фаху, що зараз досить важко, бо в нашій державі побутує немала невідповідність між запитами ринку праці і будовою та кваліфікацією випускників. За цих умов потрібно застосовувати інші механізми забезпечення якості, які продемонстровані на малюнку.

На жаль, наші вищі навчальні заклади ще не вдосталь успішно розробляють хід такого моніторингу за ознаками якості. А як це здійснюється в міжнародних структурах?

Завданнями практичного виконання принципів Болонської декларації в галузі забезпечення якості ВНЗ опікується Європейська Асоціація Університетів (*European University Association — EUA*). Вона висуває програму оцінювання (акредитації) — *Institutional Evaluation Program* ВНЗ, а також допустимі напрями його розвитку. Платформа акредитації вбачає дві стадії: спершу сам навчальний заклад конвоює самооцінку за спеціальною методикою, яку висуває Асоціація, опісля проводить розбір із залученням групи експертів, непричетних до певного закладу (всі вони або зараз, або в недавньому минулому були на високих керівних посадах в європейських освітніх установах). Потім група експертів започатковує звіт із рекомендаціями. Асоціація висуває кожні два роки повторювати хід вартості із залученням зовнішніх експертів для розбору реалізації рекомендацій і здобутих результатів.

Пристосування українських ВНЗ до цього порядку у 2010 році була вкрай напруженою і потребувала від державних органів України рішення ряду питань.

1. Трансформація надлишкової кількості навчальних напрямів і спеціальностей (відповідно 76 та 584) і скорочення їх приблизно у 5 разів.
2. Розробка результативного контролю за якістю вищої освіти.
3. Зменшення невідповідності між сферою освіти і ринком праці.

4. Виразний поділ кваліфікаційних вимог до ступенів спеціаліста і магістра; бакалавра і спеціаліста. Зараз у багатьох ВНЗ програми підготовки спеціаліста і магістра недалеко за змістом, і навіть еквівалентні, хоча за освітньо-кваліфікаційним статусом, акредитуються на III і IV рівнях.

5. Введення і активізація прогресивних наукових досліджень у закладах освіти, які мають стати ґрунтом університетської підготовки; введення системи загальноєвропейських наукових ступенів.

6. Реформація такої ланки освіти, як технікуми і коледжі (їх кількість у державі значно більша, ніж ВНЗ III та IV рівнів акредитації разом узятих).

7. Формування нової системи підвищення кваліфікації та перепідготовки, що задовольняла б вимоги ринкової економіки.

Певні з цих питань проблеми вищі навчальні заклади України завзято розв'язали. Вони опліч з передовими університетами Європи здійснили майже 150 проектів *TEMPUS/TACIS*. Це дало спроможність прийняти загально навчальні програми, нові положення управління ВНЗ, підготувати модерні підручники, підготувати способи взаємного визнання документів про освіту.

Цікавою і досить ефективною була діяльність МАУП у таких напрямках як: впровадження системи загальноєвропейських наукових ступенів; часткова реформація освіти на базі технікумів і коледжів; формування нової системи підвищення кваліфікації та перепідготовки.

Втім перед ВНЗ побутує низка дуже важливих і невирішених питань. Найґрунтовніші з них такі: постійність, прозорість, об'єктивність моніторингу якості освіти. Позаяк наша участь в європейській системі забезпечення якості вищої освіти (система *ENQA*) неухильна вже близьким часом, то акредитуватися повинні не лише навчальні заклади і спеціальності, а й певні освітні програми (зовнішня оцінка *ENQA* дає перспективу оцінювати навчальні програми за рубежами України).

Принаймні сьогодні рівні впливу і відповідальності в будові української освіти виразно не розмежовані і не конкретні, можливо, що безкомпромісна

відповідальність за забезпечення якості навчання пролягає саме на вищі навчальні заклади. Така властивість спричинена певними причинами:

- вимоги до відходу країни від грубого регулювання у сфері вищої освіти;
- зміна акцентів від контролю за освітнім процесом до контролю за його успіхами: отриманими студентами знаннями, компетенцією і навичками.

Отже, Болонський процес - процес автономізації ВНЗ. Втім рівень самоврядування вищих навчальних закладів у нас вкрай нижчий від середньоєвропейського. Передові університети України неохоче забирають на себе позицію методологічних центрів, новаторів, піонерів суспільних трансформацій, за якими має йти держава. Особливо це обходить закладів освіти, що користаються статусом національних (їх кількість досягла майже 40% від загальної кількості ВНЗ III та IV рівнів акредитації).

Якраз вони зобов'язані взяти на себе опрацювання засад модернізації системи контролю якості освіти, погоджування її з європейською моделлю, активне введення вченого ступеня доктора філософії. Саме такі ВНЗ мають висловити своє авторитетне слово про наступну долю технікумів і коледжів, приміром, абсолютно інтегрувати кращі технікуми і коледжі в заклади III, IV рівнів акредитації, зробивши їм умови для надання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Саме цим курсом пішов МАУП. Альтернативою подібного рішення є перетворення цієї ланки освіти в заклади середньої професійної освіти для надання випускникам рівня висококваліфікованих робітників.

Більшість спеціалістів МАУП допускають, що долю рівнів «спеціаліст» і «магістр» у нашій державі варто ухвалити адекватно до їх затребуваності на ринку праці. За умов такої вирішальної реформи порядку здобуття кваліфікацій, державні органи зобов'язані постановити схему відповідностей серед «старими» і «новими» ступенями. Стосовно вченого ступеня кандидата наук, то варто було б нагадати, що ступінь кандидата наук, отриманий іноземцями в СРСР, прирівнювався в їх країнах до ступеня *Ph. D.*

Державним органам слід, спершу, законодавчо і на міжнародному рівні виразно окреслити відповідність кваліфікації спеціаліста, здобутої у теперішніх закладах III–IV рівнів акредитації (а в минулому — інститутах, академіях та університетах) новим фахам бакалавр і магістр. Рішення даного питання вкрай потрібне хоча б тому, що зараз бакалавр, відповідно до діючих законодавчих актів, це фахівець, який має базову, а не повну вищу освіту.

Принаймні в європейських університетах бакалавр — це спеціаліст з повною вищою освітою, а в магістратурі далі вчиться не більше третини випускників бакалаврату. У нас обмеження кількості здобувачів освіти, які вчаться в магістратурі, по суті є дискримінаційним, позаяк не дає іншої альтернативи на інтернаціональному рівні визнання повної вищої освіти.

Через це деякі ВНЗ України (і Росії) аналізують програми *Master of business administration* (МБА), відповідно до яких фігурують міжнародні стандарти, як деяку альтернативу магістратурі: є можливість інтерпретувати програми МБА як варіант магістерських програм, трансформували існуючі стереотипи магістратури. Однак програми МБА за своїм змістом є програмами додаткової освіти, а тому, запит про акценти на осі «бакалаврат — магістратура» поки ще відкритий.

Варто взяти до уваги і підхід, який відібрав МАУП до системи наукових ступенів в Україні. Академія додатково до наявної системи «кандидат» та «доктор наук» включила науковий ступінь «доктора філософії», відповідно до міжнародних стандартів. Для людей, які одержали такий диплом, були зняті перепони у мобільності на європейському науковому й освітянському просторі. Звична система підготовки наукових кадрів через аспірантуру задовольняє вимоги на внутрішньому ринку праці доки майбутнє як першої, так і другої систем абсолютно не буде з'ясована у майбутньому.

Окрім проблем якості освіти, вирішальними принципами є мобільність і працевлаштування.

Мобільність — вагома якісна ознака європейського простору, вона завбачає мобільність людей як між вищими навчальними закладами, так і між

державами. У нашій країні їй перешкоджають системні незбіжності, візовий режим, економічні характеристики нашої держави, врешті-решт різниця між рівнем життя в Україні та країнах ЄС. Введення мобільності в Україні віщує:

- заснування в організаційно-функціональній структурі ВНЗ міжнародного офісу та бюро для організації обміну здобувачами освіти та педагогами;
- створення банку даних про світові, європейські та національні університети та їх навчальні матеріали;
- створення банку даних про фахові ресурси;
- інтернаціоналізація та координованість навчальних планів;
- запровадження кредитно-модульної системи *ECTS*;
- створення потрібної системи кураторства, яка піддержала б студентів та викладачів у практичному здійсненню їхніх потреб щодо мобільності;
- створення нової системи підвищення кваліфікації та перепідготовки для професорсько-викладацького складу, яка вдовольняла б потреби ринкової економіки України для реалізації вагомого загальноєвропейського принципу «освіта впродовж усього життя»;
- улаштування системи наукових ступенів в Україні відповідно до інтернаціональних стандартів.

Працевлаштування – це третій засадничий принцип забезпечення прав молоді людини на транснаціональну освіту. Перспектива влаштування на роботу – це ключове питання для вищих закладів у цілій Європі; це стратегічна ціль, яка не має альтернативи. Працевлаштування — це показник результативності всього Болонського процесу загалом. Він настільки вагомий, що в суперечках про раціональний термін навчання на будь-якому щаблі учасники Болонського процесу дійшли умовиводу, що навчатися, застосовуючи принцип «навчання впродовж усього життя», треба до того часу, поки не знайдеш роботу.

Привабливість ВНЗ залучає перспективу для кар'єри, якість та вартість навчання, вартість проживання, доступність побутових послуг, факт

стипендіальних програм, що пропонує університет. Сюди входить також повага до європейських та світових цінностей, відсутність міжнаціональних та конфесійних дискусій, відповідність європейським освітянським стандартам тощо.

1.3. Університетська освіта у підвищенні рівня фінансової грамотності молоді

У світовій літературі давно розповсюджується концепція економіки знань або ще її можливо іменувати як інтелектуальна економіка, де на підніжжю стеляться наукові знання та розумова власність як стимули та істотні фактори стійкого збільшення національної економіки. Ґрунтовною засадою економіки знань безумовно є відмінна змістовна освіта. У звіті Світового банку "Побудова суспільства знань: нові виклики для вищої освіти" [7] розкрито такі головні чотири функції вищої освіти, що направлені на підтримку наукового економічного зростання:

- здатність навчати кваліфікованих та спроможних акліматизуватися працівників, присвоюючи науковців високого рівня, фахівців, техніків, вчителів для базової та середньої освіти, а також майбутніх представників влади;

- змога генерувати нові знання;

- можливість здобути доступ до наявних глобальних знань та пристосовувати їх до місцевого використання;

- передання норм, цінностей, думок та етики як бази соціального багатства, потрібного для зведення здорових громадянських суспільств та об'єднаних культур.

Інтелектуальна економіка продукує, популяризує та застосовує знання для забезпечення власного збільшення та збагачення усіх галузей (сектори, галузі, суб'єкти, процеси) суспільства. Економіка знань керується також високим соціальним важливістю, опирається на принципи покращення якості життя, доступності інформації, гуманізації, збереження культурного різноманіття та багатомовності у світі загальної освіти [8].

Нинішня освіта, базована на економіці знань, розділена на три таких сегменти - той, що ґрунтується на викладанні; той, в засаді якого лежать наукові дослідження та той, який скеровуваний на прикладні навички та компетенції. Якраз вони нагромаджують комплексне бачення про сферу національної освіти. Новочасна економіка - це інноваційна економіка, в котрій знання допускають генерувати суцільний потік новацій, що відгукується мінливим динамічним знадобам, а доволі часто - породжує ці потреби. Знання лише тоді мають вагомість в економічному змісті, коли вони здійснюються у формі інновацій. Робота із виробництва, розповсюдження і застосовування знань виконає зараз як ніколи грандіозну роль, означає суттєві риси і темпи піднесення економіки.

Між наукою і технологією постає нова співдія, все більш секторів економіки виходять наукомісткими, дужчає частка інвестицій в знання, освіту, нефізичні активи. Мова йде, в першу чергу, про головну роль людського багатства, який за певних інституційних угод змінюється на найзначущіший фактор піднесення економічної системи, заснованої на знаннях. Ми допускаємо, що в ґрунті системи національної освіти зобов'язані перебувати конститутивні вищі навчальні заклади України, довкола ж цього ядра фігуруватимуть такі елементи, як дошкільні навчально-виховні заклади, загальноосвітні навчальні заклади, позашкільні навчально-виховні заклади, середні спеціальні навчальні заклади, інші ВНЗ, заклади післядипломної освіти, науково-дослідні установи, заклади неформальної освіти, онлайн освітні платформи, департаменти розвитку персоналу на підприємствах.

Чому саме провідні ВНЗ ми поклали в серце освітньої системи? Ми допускаємо, що відмінна освіта та наука можуть бути каталізатором акумулювання і піднесення загального людського та соціального багатств, які виступають, з однієї сторони, осередком економічних перспектив суспільства, а з іншої - вбезпечують здатність економіки у здобутку економічного зростання. Генеруючи інноваційний потенціал економічної системи, посилення інтеграції науки і освіти активно впливає на відтворювальні контури суспільного

виробництва. Науково-освітня інтеграція покликана зарекомендувати себе як генератор подолання дефіциту в економічній системі, надання їй рис інноваційності, формування новочасних структурних пропорцій, чинником переходу до траєкторії економічного зросту [9, с. 5-6].

Становлення освітнього сектору в економіці знань потребує виготовлення механізмів формування та діяльності інноваційної інфраструктури, в підніжжі якої широчітимуть модерні знання та науково-технічна інформація. Якраз ця інфраструктура буде з'єднуючою ланкою освіти, науки та виробництва.

Зазвичай, в осередку таких інноваційних інфраструктур перебуває університет. Так, в американській моделі, наукові парки народжуються на величезних земельних ділянках, які закріплені країною на довгий термін за великими університетами і передовими науково-технічними інститутами. Ці університети здають землю інноваційному бізнесу, які реалізують практичну реалізацію інноваційних переконань університету чи інституту.

Безумовно, найбільш видатними приладами є Кремнієва долина та Шосе 128, які з'явилися власне завдяки новим напрацюванням місцевих університетів. У змішаній моделі дозволено навести приклад найстарішого наукового парку Шотландії – Херіот Уоттського, де, приміром, допущено тільки проведення науково-дослідних робіт і недозволене масове виробництво інноваційної продукції. Ці університети, як норма, носять найменування дослідницьких і є основою інноваційної системи в тріаді "наука освіта бізнес". Вагомість університетів в інноваційній структурі суспільств можна висловити через функціонування університетів, бо це призначення експліцитно чи імпліцитно наявне в кожній з них. Підкреслюють такі визначальні функції університетів [10]:

- генерування знань;
- підготовка кваліфікованої робочої сили.
- механізм відбору та соціалізації панівних еліт;
- роль ідеологічного апарату, що виливає наявну в усіх суспільствах ідейну боротьбу.

Слід відзначити, що сьогочасний університет старається частково дистанціюватися від функціонування ідеологічного апарату. Приміром у Великій Хартії Університетів (Magna Charta Universitatum) знаходиться принцип про моральну та інтелектуальну самостійність університетів: "Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька і викладацька діяльність повинна бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної й економічної влади" [11].

Втім це твердження має все ж таки інтенціональний характер, позаяк фігурують університети, які вже своїм найменуванням проголошують приналежність до певної системи значущостей, ідеології, релігії. Втім це не відбирає у них, в свою чергу, перспективи бути залученими до інноваційного піднесення курсом репрезентації альтернативних резервів, адже опозиція до наявного є домірним джерелом творення сучасного. Варто акцентувати також на тому, що хоча інноваційна структура суспільства вирізняється вагомою диверсифікацією, її складові можуть отримувати всіляких організаційних та інституційних форм (центри трансферу технологій, бізнес-інкубатори, технопарки тощо), університети посідають виняткове місце в інноваційному розвитку. Адже ніяка інша інституція не з'єднує виробництво знань з розробкою, використанням та поширенням навичок та перспектив виробництва нових знань. А це, відповідно, вкрай поглиблює кількість потенційних каналів передачі знань [12].

На наш погляд, до вирішальних означальних характеристик університетів, що допускають опрацьовувати їх як змістовний фактор піднесення інноваційної структури суспільства варто пов'язати трансформаційний потенціал університетів, що позначається у змозі вищої освіти:

- удосконалювати здібності на всіх рівнях суспільства, піддержуючи талановитих людей добути додаткові знання/навички;
- зробити пул високоосвічених осіб, який, завоювавши критичного розміру, стане магістральним національним ресурсом;

– аналізувати теми, чий довготривалий вплив для суспільства переважає їхню сьогоденну значущість для студентів та роботодавців (як-от, гуманітарні науки);

– забезпечити простір для вільного та непідробного розгляду ідей та цінностей [13].

Зразковим в плані розвідки масштабу трансформаційного потенціалу університетів є дослідження "Роль університетів у трансформації суспільств" [14], що інтегрувало зусилля науковців з 15 країн світу та було скероване на з'ясування проблеми, яка діється у суспільствах, які отримали певні економічні, соціальні чи політичні перетворення у своїй вчорашній історії та про те, яку функцію університети виконали в ході даних трансформацій.

Значення класичного дослідницького університету – поєднання, інтеграція навчального процесу та фундаментальних наукових досліджень – вперше планомірно була проголошена В. Гумбольдтом у XIX ст. [9, с. 94]. У меморандумі створеного В. фон Гумбольдтом у 1809 р.

За вихідною систематизацією Фонду Карнегі [15] дослідницькі університети ділять на: 1. Дослідницькі університети, що дають докторський ступінь (екстенсивні). Установи вищої освіти, які висувають широкий набір програм бакалаврата, дають підготовку елітним науковим кадрам з навчанням у докторантурі з присудженням 50 або більше ступенів PhD на рік, щонайменше, з 15 дисциплін.

2. Дослідницькі університети, що присуджують докторський ступінь (інтенсивні). Заклади вищої освіти, які надають широкий набір програм бакалавратури, дають підготовку елітним науковим кадрам з навчанням у докторантурі з присудженням, принаймні, 10 ступенів PhD на рік по 3!х або більше дисциплін, або до 20 ступенів PhD в рік взагалі.

В нашій країні статус дослідницького до 2014 року надавався національним вищим навчальним закладам, які налічували вагомні наукові успіхи, здійснювали дослідницьку та інноваційну роботу, забезпечували

інтеграцію освіти та науки з виробництва, приймали участь у здійснюванні міжнародних задумів і програм [16].

Статус експериментального ВНЗ мали можливість одержати на основі 31 індикатора в науковій, інноваційній, навчальній та міжнародній сферах. Кожен з індикаторів мав чисельну прив'язку, тому багато ВНЗ трудилися не на якість, а на кількість. Як результат, здійснене дослідження у 2013 році в рамках Шанхайського університетського рейтингу продемонструвало низький і навіть незадовільний стан діяльності дослідницьких університетів в нашій державі.

На базі узагальнення відомостей 1200 дослідницьких університетів було організовано рейтинг дослідницьких університетів (Global Research University Profile), в якому присутнім був тільки єдиний ВНЗ України — Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Така ситуація вказала на "недостатній рівень глобальної конкурентоспроможності українських ВНЗ, їх слабку представленість та інтеграцію у світовий науково освітній простір" [17].

У 2017 році за версією ще одного світового рейтингу World University Rankings українські ВНЗ були наявні у кількості 4, але після 800 місця. Ми не твердимо, що усі ВНЗ України зобов'язані бути дослідницькими центрами, адже поміж чималої кількості ВНЗ країни доцільно виокремити тільки ті, які істинно спроможні працювати над якісними науковими дослідження, які вміють результативно співдіяти з роботодавцями і побіжно з ними реалізовувати дослідження або ж апробувати його. Ті заклади, які поки вже розміщені в рейтингах, які за словами Сергія Курбатова "можна розглядати як важливі механізми формування інституційного лідерства університетів та могутнього каталізатора прогресивних змін в університетському середовищі" [18], повинні стати потенційними лідерами та своїм зразком заохочувати інші заклади вищої освіти.

Адже, імовірно, деякі з цих закладів вбачають просто популяризувати знання, а ніяким чином не продукувати науку чи займатися інноваціями. Рівень піднесення освітньої і наукової сфери характеризує стан освітнього потенціалу держави, продуктивне застосування якого відбиватиметься у змозі породжувати

сучасні ідеї та послуговуватися ними у ході забезпечення економічного зростання. Вважаючи на сучасний інтернаціональний характер економічних і соціальних дій, Україна повинна докласти сил, щоб створити університети, які будуть відповідати світовому класу [19, с. 205].

Висновок до розділу 1

Ми стверджує, що саме університет дослідницького типу повинен стати осередком освіти і науки. Позаяк це те місце, де зростає розумовий потенціал держави, де є перспектива вводити в практичну діяльність наукові звершення, мати об'єднані програми з підприємствами, організаціями, органами державного та муніципального управління, науковими установами та міжнародними партнерами. Безпосередньо тут відбувається підготовка висококваліфікованих наукового-педагогічних кадрів, які спроможні вирішувати складні та суспільно важливі доручення у різних галузях економіки.

Нашій державі варто прискорити еволюцію системи освіти, адже за більшістю спрямувань вона не годиться за вимогами Болонського процесу. Система української вищої освіти не може «прилаштуватися» до нових внутрішніх реалій, на модерному етапі теорію реформування вищої освіти варто докорінно передивитися. Ми засновуємо рух до Болонського процесу, до надання перспективи активно співдіяти із державами Європи, і МАУП схильна зробити потрібні кроки у цьому маршруті та запрошує всі зацікавлені організації до співпраці у розбудові освіти нашої України.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

2.1. Аналіз нормативно-правового регулювання сфери вищої освіти

Забезпечення системи вищої освіти націленої на Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір є однією із цілей реформування системи вищої освіти в Україні. Формування та поліпшення нормативно-правового регулювання галузі вищої освіти, як-от забезпечення якості освіти в Україні згідно до європейських стандартів є одним з прерогатив діяльності як вищих органів влади у сфері освіти, так і самих закладів вищої освіти (далі ЗВО). Так, стратегією трансформації вищої освіти (п.3.2.) визначено створення системи забезпечення та незмінного удосконалення якості вищої освіти, яка збігається з рекомендаціям і стандартам Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), зважає на кращі світові практики та являється центральною технологією здобутку відповідності освітньої системи вимогам і потребам суспільства та особистості. Визначальними цілями такої реформи є: інституціоналізація системи сприяння якості вищої освіти на національному, регіональному та локальному рівнях за співпраці державних, громадських та професійних організацій; включення зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів до опрацювання новочасних нормативно-правових актів та методичних розробок, що спроможні запевнити стійку діяльність та піднесення системи забезпечення якості вищої освіти; випробування прозорості системи вступу на навчання за освітнім рівнем магістра на прикладі спеціальності 081 Право. Пошук курсів забезпечення якості освіти у вищих навчальних закладах є головним напрямком, позаяк освіта, швидше якісна освіта, постачає якісне навчання і виховання учасника освітнього процесу, і, як наслідок, породжує фахівця у належній галузі.

Нормативно-правове регулювання сфери вищої освіти в Україні – це сукупність правових засобів, за сприянням яких відбувається правове

регулювання суспільних відносин у галузі освіти. Правові норми, які реалізують вказане регулювання соціальних відносин творять систему з властивою для неї ієрархією ступенів зв'язків та структурою. Творення з урахуванням європейських стандартів та міжнародної практики передової нормативно-правової бази спершу щодо забезпечення якості освіти є, передусім, одним з ключових факторів, які постачатимуть здійснення прав індивіда на високоякісну освіту і одним з генеральних чинників підготовки кваліфікованого фахівця.

У галузі освіти нашої держави в ході реформування вже зроблені перші кроки до вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері освіти щодо забезпечення відзнаки освіти, серед яких прийняття Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про освіту». Утім, зараз з'являється негайна потреба чергового опрацювання і довершення нормативно-правових актів адекватно до новоприйнятих законів у галузі освіти. Опрацьовуючи нормативно-правове регулювання у сфері вищої освіти щодо забезпечення якості вищої освіти, доцільно зауважити, що визнаємо нормативно-правові документи, які безпосередньо торкаються забезпечення якості вищої освіти, так і такі, що мають непрямий вплив, все-таки в певній мірі утверджують процеси чи процедури.

Окремим довершенням сформовано масив нормативно-правових актів, що поєднані за ієрархією їх створення та потужності дії. які так чи інакше мають взаємозв'язок між забезпеченням якості вищої освіти. В зручності проведення розбору та наступної роботи з ним, роз'єднали документи на зовнішнього та внутрішнього роду для ЗВО, а ще відповідно до трьох розділів стандартів. Змістовним знаряддям у нормативно-правовому регулюванні забезпечення якості освіти є Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. та Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. Законом України «Про освіту» спрогнозовано ряд схвальних новел, між якими є поліпшення поняття якості освіти (п. 29 ст. 1) з внесенням змін до Закону України «Про вищу освіту» та надання змін поняттю якості вищої освіти. Так, якість вищої освіти – це

відповідність наслідків навчання правилам, встановленим законодавством, належним стандартом вищої освіти та/або договором про надання освітніх послуг (п. 23 ст. 1). Закон України «Про освіту» (ч. 2 ст. 41) щодо чинників систем забезпечення якості освіти не завдавав корективи, так як Закон України «Про вищу освіту» чітко та ґрунтовно сформував перелічені складові. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про вищу освіту» система забезпечення якості вищої освіти в Україні включає:

1) системи забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої функції та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Проте Законом України «Про освіту» (ч. 3 ст. 41) збільшено список процедур і заходів, які діються для забезпечення системи якості освітньої роботи та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) відносно із переліченням передбаченим Законом України «Про вищу освіту» (ч. 2 ст. 16). Так, Законом України «Про освіту» додатково виділені такі процедури та заходи:

1) оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників;

2) оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти. Ці додаткові заходи вбезпечать роботу моніторингу управлінської функції усіх рівнів, приміром, і керівників структурних підрозділів та розвідку передових течій та питань у такій роботі. З цією ціллю нагальним є надання уповноваженим органом методичної допомоги вищим навчальним закладам у зазначенні таких критеріїв (методичні рекомендації, інші документи надає Міністерство освіти і науки України

відповідно до Положення про Міністерство освіти і науки України, яке затверджено постановою КМУ від 16.10.2014 №630 (п. 20, 68), правил і процедур оцінювання управлінської функції, а ще апробація та розголошення навчальними закладами даних процедур.

Новим Законом України «Про освіту», на нашу думку, відтінено одну із вирішальних ролей ліцензування освітньої діяльності та акредитації освітніх програм. Так, спрогнозувано, що ліцензування освітньої діяльності та акредитації освітніх програм є одними із ключових знарядь, процедур та способів забезпечення і підняття якості освіти. Саме такі євроінтеграційні домінанти Закону України «Про освіту» та, звичайно, політика введення європейських стандартів та міжнародного досвіду у ділянці вищої освіти допустять сприяти якості вищої освіти на максимальному рівні. Окрім двох конститутивних нормативних документів у галузі освіти, поодинокі правила, що визначають процедури забезпечення якості вищої освіти висвітлені у Законі України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р., Законі України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р., Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 р.

Вищі навчальні заклади вбачають одну із визначальних місій – це створення потрібних умов для розвитку учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів. Саме з ціллю досягнення зазначених цілей реформування у сфері вищої освіти та головних місій закладів вищої освіти слід забезпечити добротне оновлення нормативно-правової бази у галузі вищої освіти, як-от щодо забезпечення освітнього процесу. Опорними нормативними документами, що встановлюють та налаштовують внутрішнє забезпечення якості освітнього процесу є Закон України «Про освіту» та Закон України «Про вищу освіту». Закон України «Про освіту» (ст. 1) означає освітній процес як систему науково-методичних і педагогічних способів, направлених на піднесення особистості курсом формування та використання її компетентностей.

Поняття «освітній процес» отримав свій подальший більш детальніший зміст у сфері вищої освіти у Законі України «Про вищу освіту». Так, статтею 47

Закону України «Про вищу освіту». Це поняття визначається як інтелектуальна, творча робота у сфері вищої освіти і науки, що здійснюється у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та націлена на передачу, засвоєння, примноження і застосування знань, умінь та інших компетентностей у людей, які здобувають освіту, а також на формування злагоджено розвиненої особистості.

Отже, визначальною ціллю в освітньому процесі – це формування, дійсно, гармонійно розвиненої кваліфікованої особи. Поняття «освітній процес» є істинно різнобічним та комплексним терміном, який залучає в себе в широкому значенні неоднакові елементи, поміж яких: форма здобуття освіти, рівні освіти, форми організації освітнього процесу та різновиди навчальних занять, здобуття кваліфікації, учасники освітнього процесу: здобувачі вищої освіти та науково-педагогічні працівники, академічна мобільність, ін.

2.2. Оцінка університетської освіти у підвищенні рівня фінансової грамотності сучасної молоді

Притаманною рисою суспільства, що ґрунтується на знаннях, є трансформація науки у пряму технологію людської діяльності. Для сприяння нової якості суспільного розвитку освіта і наука повинні стати рушійною силою.

Новітні концепції суспільного розвитку кінця XX ст. - початку XXI ст. установлюють знання як своєрідний ресурс економічного розвитку, як показник можливостей держави інтегруватися у світові соціально-економічні системи. Акумуляція та застосування знань (поряд з природними ресурсами, багатством і працею) стає рушійним фактором пришвидшеного піднесення економіки, постачаючи високий рівень конкурентоспроможності країн як бази здобутку високого рівня життя людей.

Посилене введення інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) установлює рівень розвитку наукоємних і ресурсозберігаючих виробництв,

розширення ділової активності у вигляді "електронної комерції", додає зміни в освіту і кваліфікацію, породжує нову якість робочих місць. Мотивами існування вагомих проблем у розвитку сфери ІКТ у нашій державі є не лише дефіцит коштів, але й брак активної політики введення навчальних програм з застосуванням інформаційних технологій. У більш валовому плані проблему піднесення галузі ІКТ слід розв'язувати в напрямку зросту частки ВВП на фінансування інформаційних технологій (у країнах Західної Європи -4,5% ВВП, в Україні - менше 2% ВВП), формування пригідного законодавчого поля, виготовлення механізму практичного виконання концепції неперервної освіти на державному та регіональному щаблях.

Випереджувальний розвиток дійсного знання відносно із установленим знаменує те, що інвестиція в НДДКР рівночасно з освітньою підготовкою виходять найважливішим і найрезультативнішим видом укладень, а патентна робота є узвичаєним інструментом поширення технічної інформації, знаряддям передачі знань від творця до набувача інтелектуальної продукції.

За порівняльним переконанням створення і розповсюдження технологій в державах ЦСЄ Україна пред'являє значний розрив між чи не найбільшим серед постсоціалістичних держав (крім Росії та Словенії) українським науковим кадровим запасом та значно нижчими результатами його інноваційної функції. Європейські країни налічують не вищий від нашої країни науковий кадровий запас, але в піднесенні регіональних та національних суспільних систем інноваційного характеру позначають високу залежність між матеріальним забезпеченням країни і бізнесом інноваційної роботи та ужитком творчого потенціалу й новаторської активності людей. В Україні ж залишкове правило фінансування науково-технологічної сфери спричиняє її низький інноваційний рівень.

Ознака підготовки спеціалістів стає не тільки критерієм трансформаційних метаморфоз в національній системі освіти, вона перемінюється в один з найгрунтовніших чинників, які характеризуватимуть високий рівень конкурентоспроможності економіки України, її інтегрованість в ряд світового

господарства, винятково в ході вступу нашої держави до СОТ, вхід в Болонський процес. Отож, на межі ХХ-ХХІ ст. під дією процесів глобалізації, економіки знань, європейської інтеграції, Болонського процесу зміцнів інтерес до університетської освіти. Не лишається своєї вагомості ідея регенерації університетської освіти і в Україні як авторитетне стратегічне завдання на фазі формування національної інноваційної моделі, виконання регіональних стратегій соціально-економічного розвитку.

У кінці ХХ – початку ХХІ ст. у фактично всіх різновидах суспільної праці знаковим стає динамічний зріст знань, інформації, введення інновацій та якісно новітніх технологій. Зараз в економічно цивілізованих державах дужчає роль вищої освіти, університетів у структурі соціально-економічних систем інноваційного типу. На межі століть постає європейський простір вищої освіти, в якому університетам призначається визначальна роль у розвитку європейського культурного виміру, у посиленні соціально-економічного розвитку регіонів. Міжнародні програмні документи акцентують на наступних найбільш показових рисах модерного університету: університети – осередки культури, знань, досліджень; вони повинні здійснювати видатну місію поширювання знань серед новочасних поколінь; навчальний процес в університетах повинен стати невідривним від дослідницької діяльності (Велика Хартія Університетів, 1988 р.) [1]; більш близька участь університетів як осередків експериментальної роботи у вирішенні назрілих суспільних проблем регіонів (ЮНЕСКО, 1996 р.) [9]; університети як ядро розвитку освіти для дорослих і безупинної освіти в новій економіці (ЮНЕСКО, 1997 р., 1998 р.) [9]; у національній інноваційній системі вищій школі призначається конститутивна роль – не лише в якості бази для підготовки висококваліфікованих фахівців, але й мережевого підґрунтя для обміну інформацією і знаннями; університет здобуває статус науково-освітньо-промислового комплексу (Всесвітній Банк, 2001 р.) [10]; визначальні проблеми університетської освіти: звершення сталого фінансування; сприяння автономності і професіоналізму; прихід діяльності університетів у відповідність до стратегічних знадоб регіонального розвитку;

підготовка в Європі монолітного освітнього і науково-освітнього просторів (Європейська Комісія, 2003 р.) [10].

Отже, здійснення державних інтересів нашої країни в стратегії євроінтеграції потребує: відмінного оновлення університетської освіти; її системного перетворення за умови збереження універсальності та всебічних основ; регенерація на якісно новому рівні з нерозривним поєднанням освітньої та науково-дослідної діяльності; підняття статусу регіонального університету в соціально-економічному розвитку регіонів.

Для здійснення наведених вище наведених завдань потрібні: удосконалення організаційної будови та функцій регіонального університету; підняття успішності наукових досліджень; введення наукових та науково-дослідних опрацювань у навчальний процес; активізація участі студентів у науково-дослідній роботі. В умовах євроінтеграції та переходу до інноваційної моделі мова повинна йти про заглиблення кооперації між закладами на національному та міжнародному рівнях у підготовці кваліфікованих спеціалістів, вжиток принципів випереджаючої освіти в здійсненню освітньої стратегії наших університетів тощо. На утвердження вказаних положень зорієнтований проект Концепції державної цільової програми інтеграції науки та освіти в університетах на 2008-2012 роки „Наука в університетах” [5].

Наслідки розбору вітчизняної системи освіти підтверджують достатньо високий рівень готовності передумов інноваційного розвитку національної економіки. Насамперед про це засвідчує високий рейтинг України за індексом освіти як складової частки індексу людського розвитку (ІЛР) у світовому рейтингу держав.

Якщо за значенням ІЛР (0,774) у 2006 р. країна посідала 77 місце (78 у 2005 р.), то за індексом освіти (0,94) ми знаходимося на рівні Японії (7 місце за ІЛР), Люксембурга (12 місце за ІЛР), серед постсоціалістичних країн обходимо Чеську Республіку (30 місце за ІЛР), Словаччину (42 місце за ІЛР), Болгарію (54 місце за ІЛР), Румунію (60 місце за ІЛР) [2].

Практика економічно розвинутих держав демонструє, що в умовах глобалізації і європейської інтеграції, в добу переходу до п'ятої інноваційної хвилі перемінюються національні основи інноваційної поведінки. Визначальною часткою такого функціонування є національні інноваційні системи (НІС) - поєднання інститутів правового, фінансового і соціального типу, що забезпечують інноваційні ходи, поглиблюють і популяризують нові технології, лічать міцні національні корені, традиції, політичні і культурні відзнаки [4].

Їх функція направлена на підтримку продуктивного створення і поширення, в тому числі комерційного здійснення та застосування нових знань і технологій. У державах ЄС всі ці види інноваційних систем обопільно доповнюють одна одну і породжують єдину європейську інноваційну систему, серцевиною якої є університети. В нашій державі важливою інституцією НІС, регіональних інноваційних систем (РІС) також університети повинні бути як центри навчально-наукових інноваційних комплексів. Створення таких центрів допустить інтенсифікувати в регіонах наукову, освітню, проектну й виробничу функцію.

Нова якість науково-освітньої роботи може бути звершена через послідовне відродження університетами органічної єдності навчального процесу з науково-дослідною роботою, і це добродіятиме підготовці спеціалістів для пріоритетних сфер і галузей роботи, розвитку науково-дослідної основи регіону, активізації інноваційних ходів у виробничих галузях, у сфері послуг (опрацювання нових технологій, випуск експериментальних партій нових продуктів, перепідготовка кадрів для потреб регіону тощо), піднесенню малого, середнього і великого підприємництва у науково-технологічній сфері регіону. У світі є три типи університетів: класичний, дослідницький, підприємницький [6].

Значення класичного університету простежується у здійсненні навчального процесу на засаді фундаментальних наукових досліджень. Вслід позиціями класичного університету є виробництво знань (присутність магістральних

наукових шкіл і спеціалізованих наукових закладів на базі університету), акумуляція і зберігання знань (гідний бібліотечний фонд та музеї), поширення знань (факт провідних науково-педагогічних шкіл за всіма лініями точних, природничих і гуманітарних наук, які лічать вікові традиції і високий авторитет у науковому співтоваристві), розповсюдження знань (культурний і просвітницький аспект).

У діяльності дослідницького закладу, який стає потужним чинником економічного та інноваційного піднесення регіону, узвичаєні функції – підготовка спеціалістів і ґрунтовні дослідження (властиво класичному університету) комплектуються активним співробітництвом з промисловістю та бізнесом.

Незалежно від різновиду, здійснення місії університетів у XXI с. щільно прилягає до інтеграції освітньої та науково-дослідної діяльності. Цей елемент університетської освіти системно позначається на всі сторони й рівні діяльності закладів, продукує синергію у напрямі: „ВНЗ – наука та інновації”, „ВНЗ – ринок праці”, „ВНЗ – промисловість та бізнес”, „ВНЗ – сфери суспільного життя в регіоні, країні й поза її межами”. Відповідаючи на заклики глобалізації, канони Болонського процесу, Міністерство освіти і науки України опрацювало проєкт Державної цільової програми “Наука в університетах” [5].

Проєкт окреслює рішення наступних питань: покращення законодавчої та нормативно-правової основи розвитку вищої освіти; введення механізмів стимулювання дійових наукових досліджень у закладах; зростання обсягів бюджетного фінансування наукових експериментів в університетах та зрушення наукової й матеріально-технічної бази; як спроба, очікуватиметься породження на конкурсних засадах 4–5 дослідницьких університетів; стимулювання дослідної функції й застосовування інновацій; опрацювання механізмів державного сприяння мобільності; введення програм соціальної підтримки та захисту молодих науковців; збільшення можливості працевлаштування молодих науковців. Незважаючи на значення завдань, які повинні постановляти сучасні українські університети в соціально-

економічному та інноваційному піднесенні держави та регіонів, їх дійова робота залежить від вирішення низки організаційних, фінансово-економічних та соціальних питань. Такі проблеми були помічені в процесі експертного (соціологічного) опитування науково-педагогічних працівників трьох вищих навчальних закладів Львівської області (Національний університет “Львівська політехніка”, Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького, Львівська комерційна академія), речники яких брали участь (2006 р.) відповідно 189, 193 та 45 респондентів.

Серед здобутих результатів заслуговують уваги наступні:

1. Розглядаючи університетську освіту в розтині елементів її потенціалу та формулюванні їх рангу за значенням у трансформаційних метаморфозах, респонденти трьох закладів перші два місця приділили освітньо-професійній та освітньо-науковій чинникам. Таке становище відображає сприймання того, що на початку XXI ст. український університет стає вагомим соціальною інституцією, функція якої пов’язується із виробництвом, накопиченням, зберіганням, передаванням і поширенням знань.

2. В університетах сформовано оцінку щодо вимоги введення якісно нового механізму реалізації освітньо-наукового процесу. Для того, щоб відбувалась підготовка фахівців, спроможних до безперервного оновлення і накопичення знань (такий різновид відповідей підмітили відповідно 61,7%, 63,4%, 60,0% респондентів), слід употужнити наукову складову в підготовці фахівця - інноватора. У цьому ході дужчає роль педагогів — дослідників, породити яких можна тільки через регенерацію замовлень на здійснення ґрунтовних досліджень, насамперед через їх цільове бюджетне фінансування. Цю домінанту схвалило дещо менший відсоток опитаних, але він позначився достатньо вагомим – відповідно 49,5%, 55,7%, 35,6%.

3. Для формування освітньо-професійного потенціалу адекватно до підвалин інноваційного різновиду нерідко знаходили відповіді щодо підготовки спеціалістів, які матимуть здатність не тільки опанувати нові знання, але й

спроможуться самотужки оволодівати інформацією (відповідно 58,7%, 55,7%, 60,0%).

Таблиця 2.1

Пріоритетні домагання до освіти як опорної галузі, що формулює здійснювання інноваційної моделі піднесення економіки (в оцінці експертів), %

Варіанти відповіді	Національний університет "Львівська політехніка"	Львівський національний медичний університет	Львівська комерційна академія
Якість освітніх послуг, яка визначається здатністю підготовлених фахівців до формування та реалізації інновацій	46,8	55,1	60,0
Підготовка спеціалістів, здатних до реалізації конкретних завдань підприємства	46,8	35,0	31,1
Підготовка спеціалістів, здатних до постійного оновлення і нагромадження знань	61,7	63,4	60,0
Здатність до інтеграції наукових та освітніх послуг і поступовий перехід до надання <u>освітньо-наукових</u> та консалтингових послуг	17,5	28,9	35,6
Випуск спеціалістів з належним рівнем освоєння комп'ютерних та інформаційно-освітніх технологій	33,5	34,5	40,0
Розвиток фундаментальних наукових досліджень, які є концептуальною основою інновацій	49,5	55,7	35,6

Серед напрямків покращення формування науково-педагогічної складової потенціалу вищої освіти практично половина опитаних зауважили варіант - підняття авторитету й соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, умов їх професійного і культурного зросту (відповідно 46,6%, 54,6%, 48,9%).

Вимагає неухильної реструктуризації навчальне навантаження викладачів, включення в практику роботи педагога обов'язковості займатися науковою діяльністю. Такого міркування додержується приблизно кожен другий опитаний (відповідно 41,1%, 48,0%, 55,6%).

Результати експертного опитування допустили роз'яснити шляхи активізації науково-дослідної роботи в університеті. Для вдалої реалізації “наукомістких” сценаріїв стратегій соціально-економічного піднесення в закладах найбільш багатонадійним є зріст обсягів фінансування пріоритетних наукових шкіл (відповідно 49,7%, 65,0%, 60,0%) та формування регіональних науково-дослідних програм відповідно до переваг регіону і забезпечення їх фінансування (відповідно 30,1%, 36,1%, 37,8%) (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Розподіл відповідей на запитання “Як, на вашу думку, можна активізувати науково-дослідну роботу у ВНЗ?”

Варіант відповіді	ЗУНУ	Тернопільський національний медичний університет ім. І.Я.Горбачевського	Тернопільський Національний технічний ім. І.Полія
Необхідно розширити фінансування розвитку пріоритетних наукових шкіл, які зосереджені у ВНЗ	49,7	65,0	60,0
Необхідно формувати регіональні науково-дослідні програми відповідно до пріоритетів регіону і забезпечити їх фінансування	30,1	36,0	37,7
Створити систему мотиваторів, здатних активізувати замовлення та розробку науково-прикладних проблем з боку бізнесових структур	28,0	19,0	26,6
Виділити в навчальних курсах як гуманітарних, так і технічних ВНЗ більшої частини навантаження для участі студентів у дослідницьких проектах	23,2	17,0	24,4
Залучення до викладацької роботи фахівців, які у своїй науковій роботі досліджують проблеми тих видів діяльності, якими оволодівають студенти під час навчання	13,7	19,0	22,2

Для виконання інноваційної моделі розвитку економіки потрібна концентрація фінансових ресурсів бізнесу, регіонів та держави і формування нової інфраструктури взаємодій університетів з бізнесом та державою. Експерти відзначили необхідність створити системи мотиваторів, спроможних

підбільшувати замовлення на розробку науково-прикладних питань з боку бізнесових структур в регіоні адекватно 28,0%, 19,0%, 26,6%, 18,6%. Застосовування потенціалу таких взаємодіянь дало б перспективу, з однієї сторони, употужнити наукову складову в підготовці фахівців. З іншої — це буде вагомим механізмом формування та здійснення регіональних інноваційних систем, гарантією забезпечення конкурентоспроможності регіонів в аспекті європейської інтеграції України.

Для збільшення науково-дослідної діяльності в закладах слід оновити замовлення на проведення фундаментальних досліджень, найперше через цільове бюджетне фінансування істинних програм, здійснення котрих спроможні забезпечити ВНЗ, які мають належні наукові школи. Отож, країна мусить зробити правові, економічні, соціальні умови для формування організаційно-економічного механізму активізації діяльності наукової підсистеми в університетській освіті. Лише тоді дозволено відновити системну взаємодіяння в ряді "фундаментальні дослідження – відкриття – нові наукові знання", які накопичуватимуть основу концепції науково-дослідної діяльності в українських університетах на базах інноваційного типу освіти.

Збільшення ролі українських університетів в контексті задоволення якісних параметрів освіти зумовить перспективу ефективніше застосовувати науково-технічний та інтелектуальний потенціал держави. Вагомі перспективи матеріального забезпечення університетської освіти розкриватимуться у зв'язку зі створенням регіональних університетських центрів, які зуміють реально постачати комплексне інноваційну направленість освітньо-наукової діяльності, генерувати якісне взаємодіяння у тріаді "університет - бізнес – національна та регіональна економіка".

Такі центри спроможні б бути не тільки регіональними розпорядниками коштів Державного фонду фундаментальних досліджень (ДФФД), але й дієво співдіяти з бізнесовими структурами, іноземними грантодавцями, органами регіональної влади з тим, щоб накопичувати кошти цільового призначення для знадоб інноваційного розвитку регіону. З ціллю продуктивного застосовування

наукового та освітнього потенціалу держави варто збільшити рівень фінансування освіти та науки (відповідно до статей Законів України щодо освіти та науки), генерувати витривалі взаємозв'язки між освітньою та науковою роботою на базі проектів, які згуртовують вчених та викладачів з визначеною часткою державного та регіонального фінансування, покращити правову базу щодо формування та продуктивного функціонування різних форм інтеграції науки й освіти, вбезпечити державну пріоритетне сприяння магістральним дослідницьким університетам як вагомим науково-освітнім інституціям на базі встановлення підвищених нормативів фінансування, які зважали б на дослідницьку діяльність педагогів, інноваційне оновлення матеріально-технічної бази, піднесення людського капіталу.

На державному рівні ініційовано опрацьовування проекту Концепції державної цільової програми інтеграції науки та освіти в університетах „Наука в університетах”. Належна робота має здійснюватися і на регіональному рівні. Органи державного управління в регіоні мали б постати організатором формування цільових коштів для скерування їх на розвиток тих науково-прикладних розвідок, які допускать вирішувати проблему збільшення конкуренції регіону відповідно до стратегічних спрямувань соціально-економічного розвитку.

2.3. Моніторинг функціонування вищої освіти України в контексті модернізації та євроінтеграції

Вища освіта – це умова й засіб розвитку індивіда та суспільства. Її центральним завданням є сприяння соціальному відтворенню, формуванню людського капіталу – вагшого фактору інноваційної моделі піднесення економіки, незмінного покращення техніки та технологій. Все це вимагає високоосвічених, висококваліфікованих спеціалістів, які керуються значним людським капіталом. Ми додержуємось думки, що кінцевий – це благодійні професійні, кваліфікаційні та духовні здібності особи, затрати, що необхідні

для їх здобуття, акумуляції та розвитку, а ще для підтримання здоров'я населення. Визначне місце у формуванні та відображенні світового капіталу належить сфері вищої освіти.

Вища освіта у світі оцінюється не лише як один із найцінніших ресурсів, а і як фактор, що допускає більш дієво застосовувати інші ресурси, добродіє соціальній мобільності населення, самореалізації та розвитку особистості, удосконаленню професійних і життєвих перспектив. Загальновідомо, зараз у світі вирізняють три моделі піднесення вищої освіти: ринкова (Великобританія та США), державна (скандинавські країни) і змішана (країни Центральної Європи), а ще тип – „сприяюча держава”.

Відзначимо, що дані щодо кількості ЗВО у 2018–2019 н. р. — це кінцева інформація, загальнодоступна станом на грудень 2019 р. на сайті Державної служби статистики України. Показники щодо кількості ЗВО станом на 2018–2019 н. р. відтворено графічно на Рис. 1, який позначає присутність в Україні 149 університетів, інститутів, академій у 1991 р., пікову цифру – 353 заклади – у 2009 р. та послідовний рух в бік скорочення у наступні роки. Зазначимо, різкий спад кількості ЗВО у 2015 р. пов'язаний саме зі збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою втратою Україною частини території.

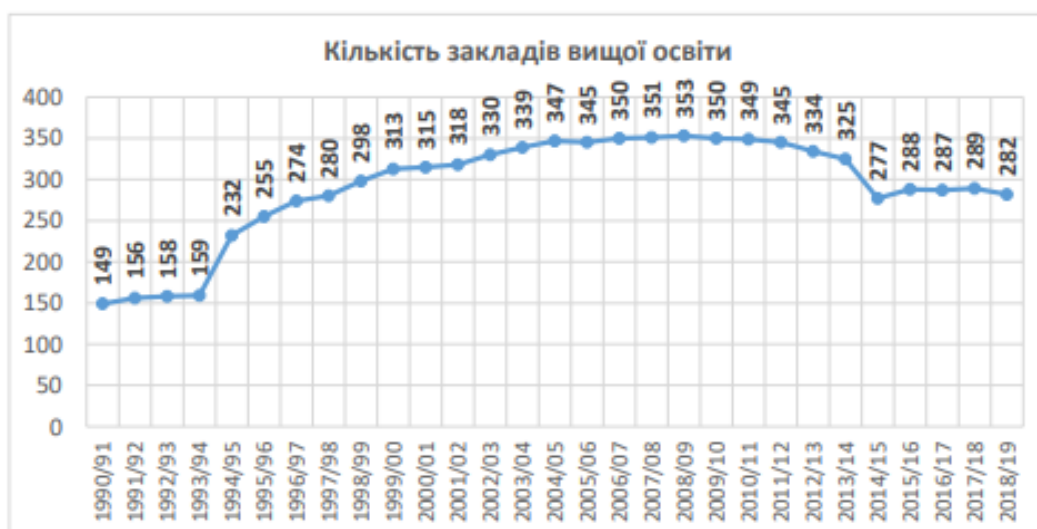

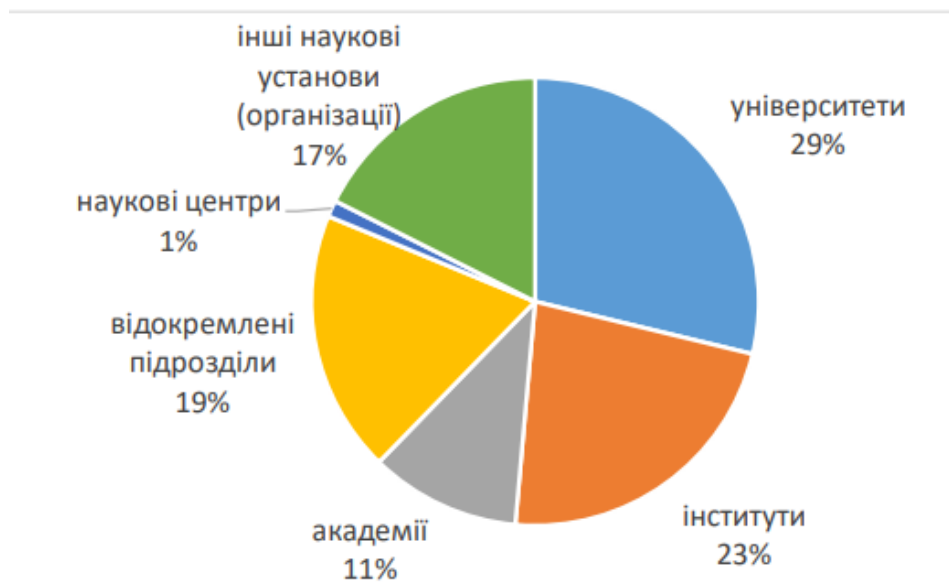
Рис. 2.1. Динаміка мережі вищих навчальних закладів

Разючий зріст кількості ЗВО у 90-х рр. минулого століття здійснювався, переважно, завдяки пригожим умовам для припливу приватних закладів вищої освіти та вагомої кількості відокремлених структурних підрозділів великих і малих університетів. Абсолютно зрозуміло, що за отаких умов про якість освіти думали не в першу чергу. Все-таки, зважаючи на те, що зараз кількість закладів вищої освіти втримується на рівні 1998 р., тенденції щодо саме відмінного наповнення університетів не тільки студентами, а й науково-педагогічними працівниками, є аналогічними.

У 2019 році стратегія МОН дещо змінювалася – тепер Міністерство мовить не про закриття, а про об'єднання університетів, заохочуючи їх до цього зростом фінансування: нова система фінансування зобов'язана стати знаряддям «для об'єднання університетів. Чим більший заклад вищої освіти, тим більше в нього буде грошей». Така скерованість руху виходить цілком правильною, що покликана удосконалити, зокрема, і якість вищої освіти. Як результат, посібник ВНЗ на ресурсі www.osvita.ua станом на листопад 2019 р. анонсує інформацію про 476 закладів вищої освіти в Україні, з яких 319 – це ЗВО державної форми власності і 157 – приватної.

Так, за даними ЄДЕБО станом на листопад 2019 р. в Україні налічується усього 671 заклад вищої освіти. Цю велику за мірками держав ЄС цифру налічують: 193 університети, 152 інститути, 127 відокремлених підрозділів, 118 інших наукових установ (організацій), 73 академії та 8 наукових центрів (див. рис. 2.2.)

Якщо зіставляти ЗВО за рівнем акредитації, то вбачаємо ще одну цікаву тенденцію: у 1990–1991 н. р. співвідношення навчальних закладів I–II рівнів акредитації та навчальних закладів III–IV рівнів акредитації було 4,97 (742 технікумів, коледжів, училищ до 149 університетів, академій інститутів), у 2000–2001 н. р. — 2,1 (664 до 315), у 2018–2019 н. р. — 1,3 (370 до 282)³¹, що ще раз вказує на явний рух, характерне «вирівнювання» закладів освіти від середньої спеціальної освіти у бік вищої.

2.2. Питома вага закладів вищої освіти.

Рівночасно варто відзначити, що у розвитку вищої освіти в нас проглядатиме диверсифікація, включаючи: типи і види навчальних закладів; структуру системи вищої освіти з ціллю збільшення потенціалу широкого різноманіття; освітні програми; терміни навчання; критерії набору студентів; гнучкість розкладу академічних занять, залучаючи їх нелінійну організацію з різними „точками” початку, припинення та відродження освітнього процесу; моделі та форми будови занять; модульні технології; дистанційне навчання; навчально-методичні матеріали тощо.

Тобто диверсифікація вищої освіти аналізується з точки бачення видового різноманіття закладів вищої освіти, всіляких моделей багаторівневої підготовки та здійснених головних і додаткових освітніх програм. Диверсифікована вища освіта не віщує безладного руху системи, але має своєю ціллю забезпечення гнучкості ходу до усіляких типів і видів вищої освіти та виконанні різнорівневих освітніх програм, задовольняючих запити різних категорій населення.

В сьогоденних умовах, коли знання досить енергійно старіють, процес навчання стає неминучим протягом усього життя. При цьому він має відбуватися на інноваційній засаді, що завбачає, як твердить Л. Шпаковська, „не доганяти минуле, а створювати майбутнє”. На нині цьому, на жаль, вищі

навчальні заклади не сприяють. Адже крайнім часом ослабли професійні зв'язки ВНЗ із виробництвом.

Сьогоднішня навчально-виробнича база закладів є неактуальною і не дає можливості забезпечити у повній мірі підготовку спеціалістів необхідної кваліфікації. Деформації структури та обсягу підготовки фахівців не відповідають конкретним потребам ринку праці.

Недостача же висококваліфікованих спеціалістів, професіоналів стає істотною завадою на шляху тріумфального розвитку економіки та суспільства. Тож не дивно, що немало роботодавців твердять, що підготовка кадрів, яку реалізують вищі навчальні заклади, їм не до вподоби. Тобто позначається незбіжність якості освіти очікуванням роботодавців, а будова підготовки кадрів не відповідає до вимог і потреб реальної економіки. А це означає, що заклади непереконливо породжують конкурентоспроможні навички у своїх випускників. До слова, проблеми якості освіти сьогодні бентежать практично всю світову спільноту. Це демонструють дані Доповіді Європейської Комісії „Про роль університетів у формуванні нової економіки в Європі” [5].

Зараз загостреним питанням на державному рівні утримується забезпечення територіальної доступності якісної освіти в цілому і вищої зокрема. Як показує світова практика, цьому добродіє посилення наукової компоненти в академічному процесі. Це карбує, що у підготовці кадрів повинно забезпечуватись поєднання знань з науковими здобутками. Саме на це й націлені Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр., Концепція розвитку національної інноваційної системи, розбудова в Україні економіки знань, інноваційної моделі, які недопустимі без високої якості підготовки працівників, професійної культури – вагомих цінностей суспільства. Як знаємо, наша держава за індексом економіки знань вкрай регресує від розвинутих країн світу.

Так, за оцінками Світового банку, індекс економіки знань, який визначається за свідченнями розвитку інноваційної системи, освіти та людських ресурсів, інформаційно-комунікативних технологій та економічного

режиму й державного управління, для нашої країни налічує 5,55, тоді як для таких держав, як США, Швеція, Фінляндія, Ірландія, Великобританія, Канада, Франція, Німеччина, Японія, Нідерланди, він переважає 8,2 [13, с. 128]. Знання являються не просто визначальним фактором, але і своєрідним благом, яке потрібно збагатлено репродукувати.

Світовий досвід вказує на те, що збільшення якості підготовки кадрів добродіє функціонуванню дослідницьких університетів. Останні отримали колосального розвитку у США, Великобританії, Швеції, Фінляндії. Їхній факт заохочує комерціалізацію наукових розробок закладів вищої освіти; опору для бізнес-проектів, генезис технологій і підприємництва, піднесення логістичних, комунікаційних і фінансових послуг. Нині дослідницькі університети постають й в Україні. Такі заклади відзначаються надійною матеріально-технічною базою, що постачає підготовку кадрів на інноваційній основі. Там створюються нові технології, що дієво впроваджуються у діяльність. Характерним у цьому зв'язку є Київський політехнічний університет, де відбувається розробка систем і технологій у напрямках нанотехнологій, мікроелектроніки, телекомунікації, комп'ютерних технологій, охорони навколишнього середовища, ресурсозбереження, енергозбереження, енергозабезпечення, хімічних технологій промислового призначення, технічних комплексних систем [8].

Тому, вищі навчальні заклади сьогодні здійснюють цінні функції – прискорення розвитку в державі інноваційної практики, забезпечення стратегічних переваг розвитку формування наукових шкіл і способів вдалої взаємодії їх співдії з бізнесом. Помітно, підприємницька діяльність у більшій чи меншій мірі займає місце істинно в усіх закладах, сприяючи використанню науково-дослідних розробок закладів вищої освіти, домагаючись підвищення якості підготовки кадрів, також і завдяки вжитку унікального обладнання. Підприємницька діяльність у вищих навчальних закладах узалежнена для початку з трансформацією інновації у помітний фактор генерування цінностей, постачання розробки нової продукції, виготовлення нового механізму управління розвитком економіки з найвищою її вигодою.

Рис.2. 3. Основні складові діючого вищого навчального закладу

Здійснення даної моделі вимагає від вищого навчального закладу факту інноваційної інфраструктури. Зараз ж кінцева в нашій країні перебуває на низькому рівні. По-перше, це спричинено обмеженістю державного фінансування. Так, при нормі 1,7% фінансування інноваційної діяльності являє 0,4%.

Одночасно в нас має місце невідповідність пропозиції над попитом робочої сили. Помітною ознакою модернізації вищої освіти є введення в навчальний процес Інтернет-технологій, що розкривають собою невичерпне інформаційне джерело, механізм, який сприяє включенню до освітньої сфери додаткових ресурсів (інформаційні, фінансові, волонтерські тощо). В навчальних закладах він прогресивно застосовується і як перспектива інформування широкого кола осіб про свою функцію, пошук партнерів тощо. І тут одержує повагу досвід Сінгапуру, де вищі навчальні заклади щільно взаємодіють з виробничими компаніями.

Зараз ця держава займає одне з передових місць у світі за рівнем та якістю навчання й освітніх послуг. Уже в 2009 р. у список 100 найперспективніших університетів світу увійшло 2 сінгапурські ВНЗ (за інтернаціональним рейтингом „Таймс”, приміром Сінгапурський технологічний університет посів 73 місце, а Національний університет – 30 (шкода, до цього перерахунку не увійшов аніякий український заклад). Такому досягненню цієї держави допомогли: сприяння інновацій за рахунок створення новітніх знань;

створення умов і постачання доступу до глобальних джерел знань та їх вжиток; звернення уваги на національну специфіку у піднесенні вищої освіти; підтримка вкладу професійної освіти у формування людського капіталу напрямом підготовки висококваліфікованої робочої сили тощо.

При цьому актуально, щоб менеджмент ВНЗ орудував аналітичним і концептуальним запасом для перетворення зовнішніх викликів у стратегічні цілі; - ступінь незалежності освітнього закладу в умовах здійснення освітніх програм, яка є в залежності від організаційно-правового стану вищого навчального закладу, його ролі у галузі освіти. Цінним є і гнучкість у функції управлінських органів, що офіційно відповідають за роботу цієї галузі на місцевому та регіональному рівнях [11, с. 55–56].

Соціальне партнерство у сфері вищої освіти допомагає досягненням, коли побутує обопільна відповідальність між членами цього партнерства, відіграє роль поділ знань та вмінь між суспільними партнерами, соціальне партнерство опирається на результат. Якщо ж вища освіта фінансується не в достатній мірі, реалізація її модернізації вимагає конкретної допомоги суспільства, розшукування нових джерел прибутків.

Притягнення до цього процесу спонсорів і меценатів дозволено зробити різними напрямками, у тому числі і такими як: вдячність за це останнім через засоби масової інформації; організація проблемних обговорення за участю речників громадських організацій, відкритих для періодики; майстер-класи на базі вищих навчальних закладів; відкриті листи, прес-релізи; зумисно виготовлені призи для спонсорів і меценатів; книга зауважень і пропозицій; ділові ігри за сприянням знаних спонсорів, виробників; прес-конференції, обговорення, круглі столи з назрілих проблем фінансово-ресурсного забезпечення вищих навчальних закладів; вербальна комунікація (семінари, безпосередні зустрічі керівника вишу з представниками бізнесу тощо).

Економіка знань, глобалізаційні ходи, суперництво потребують стабільного удосконалення кожним працівником своєї професійної довершеності. Цьому допомагає безперервна освіта, Концепція, яка утверджена

в 1996 р. міністрами освіти країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що визначає врахування модерного бачення політики у галузі освіти та професійного піднесення як опори для розвитку економіки знань [14].

Висновок до розділу 2

Отже, виконання першорядних функцій вищої освіти є цінним чинником наступного успішного розв'язання всіх соціально-економічних питань. Звершення цього передбачає стабільне вдосконалення цієї ланки освіти в аспекті вимог євроінтеграційних процесів; додержання таких принципів:

- інноваційності, що зумовлює суттєву зміну завдань адміністративної функції керівника навчального закладу, мети, змісту, форм і методів поведінки в умовах вимог держави та суспільства до якості підготовки кадрів;

- науковості – застосування результатів наукових досліджень у підготовці здобувачів освіти;

- системності, що зумовлює аналіз підготовки кадрів як соціально-економічної системи;

- ціле покладання - окреслює постановку мети, скерованої на звершення визначених результатів за даними, що доступні для вимірювання;

- доцільності, який дає змогу проектувати роботу вищого навчального закладу на базі діагностичних даних з ціллю підвищення реальної ефективності;

- наступності, який сприяє відображенню наслідків діяльності за попередні періоди, що породжує коригування функції навчального закладу на новому етапі;

- колегіальності, що передбачить притягнення до розроблення планів роботи закладу вищої освіти не тільки його співробітників, а й представників громадськості.

Застосування вказаних принципів, як підтверджує досвід багатьох цивілізованих країн Західної Європи, допустить ефективно розв'язувати найгостріші проблеми розвитку вищої освіти щодо покращення її якості.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

3.1. Альтернативні джерела фінансування університетів у європейських країнах. Фінансова автономія ВНЗ – подолання ресурсної залежності від держави.

З прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту» [1] відбулося оновлення фінансового механізму освітньої функції. Вищі навчальні заклади, відповідно до п. 2 ст. 32 Закону, здобули права приймати рішення стосовно генерування доходів та розподілу коштів – впроваджували власні форми морального та матеріального залучення учасників до освітнього процесу; здійснювали фінансово-господарську та іншу роботу відповідно до законодавства та свого статуту; керувати власними надходженнями (для ВНЗ державної і комунальної форми власності), наприклад., від надання платних послуг; відкривати поточні та депозитні рахунки в банках та ін. Говориться про конкретні кроки до фінансової самостійності університетів.

Для оцінки фінансового самоврядування Європейська асоціація університетів розглядає такі дані, як: тривалість періоду державного фінансування; тип державного фінансування; здатність включати зовнішні кошти на угодах повернення; перспектива отримувати і розподіляти дохід; спосібність мати у володінні будівлі; вартість навчання на освітньо-кваліфікаційному рівні бакалавра та магістра, в аспірантурі та докторантурі для здобувачів освіти із держав ЄС; вартість навчання на освітньо-кваліфікаційному рівні бакалавра та магістра, в аспірантурі та докторантурі для студентів із інших країн [2].

Як спостерігаємо, автономізація вишів не значить їх повну самостійність від держави: у більшості держав ОЕСР країни фінансують до

70% усіх діапазонів бюджетів університетів, що є визначальним важелем впливу держави на ходи трансформацій в університетах та ключовим знаряддям здобутку ствердливих результатів в освітній галузі. При цьому схеми фінансування вищої освіти різняться ступенем покриття країною вартості навчання уз закладах, способом обрання потенційних студентів, рівнем незалежності ВНЗ у формулюванні ціни навчання, введенням до системи державного фінансового забезпечення приватних ВНЗ та за іншими чинниками [3; 4; 5].

Приміром, фінансування за видатками (Канада, Велика Британія, Франція, Японія, Швеція, Норвегія, Китай, Нігерія) окреслює, що бюджетні кошти прибувають прямо до ВНЗ, а їх застосовування точно контролюється країною. Ступінь самоврядування, а отже, і відповідальності ВНЗ за виконання якісних освітніх послуг, низький.

Фінансування за успіхами (Данія, Фінляндія, Ізраїль, Нідерланди, США та інші держави) свідчить, що розподіл державних коштів залежить від якості здійснення навчальної та науково-дослідної діяльності ВНЗ – прямих (якості й обсягу наданих освітніх послуг) і підсумкових (соціально-економічного впливу від здобуття освіти: кар'єрного зросту випускників ВНЗ, їхніх прибутків, задоволеності роботодавців якістю підготовки випускників).

Договірне фінансування освіти (Бразилія, Аргентина, Індія, Греція, Італія) має за базу результати перемовин представників ВНЗ та освітнього міністерства або фінансових установ. Окреслення бюджету ВНЗ може здійснюватися:

а) курсом збільшення коштів порівнюючи з попереднім етапом відповідно до програм розвитку освітнього закладу;

б) з застосовуванням угод «ad hoc», дивлячись на політичну роль в суспільстві виразників даного ВНЗ;

в) способом установа для кожного визначеного ВНЗ фіксованого відсотка від національного прибутку. Договірне фінансове

забезпечення вищої освіти спеціалісти не допускають продуктивним через вагому економічну невизначеність та залежність від зовнішніх діянь.

В нашій державі до недавнього часу орудувала модель державного (бюджетного) фінансування закладів вищої освіти. Створена ще в 1920-ті рр. як кошторисна, вона мала вагомі дефекти. Фінансуючи освіту, країна не освоювала освітні послуги, а постачала функцію свого структурного елемента, який безоплатно виробляв освітні послуги для використання частиною населення. Розподіл державних коштів здійснювався згідно з кількісними нормативними даними закладів (кількості студентів і педагогів у відповідному році) і не було прив'язане до якісної сторони навчального процесу.

Статус бюджетної установи лімітував перспективи ВНЗ і у вжитку позабюджетних фінансових ресурсів. Відбувалась ресурсна залежність ВНЗ від країни. Законом України «Про вищу освіту» завбачалось фінансування державних закладів вищої освіти:

1) за рахунок доходів державного бюджету на угодах державного замовлення на плату за послуги із підготовки спеціалістів, наукових і науково-педагогічних кадрів;

2) за рахунок інших джерел, дозволених законодавством, із дотриманням положень цільового та продуктивного вжитку коштів, публічності та відкритості у прийнятті рішень (ст. 71).

Альтернативними осередками фінансування вишів у європейських державах традиційно допускають надходження від платної освіти – у виді порічних внесків на закриття всіх або елементів розходів на навчання у ВНЗ, а теж внесків здобувачів освіти на покриття адміністративних затрат. Плата за навчання може визначатись: університетом (країни Східної Європи); міністерством або супротивний державним органом (Франція, Іспанія, Туреччина та ін.); університетом і урядом разом.

Законом України «Про вищу освіту» визначено надання ВНЗ платних послуг у сфері вищої освіти фізичним та юридичним особам за умови впостачання принагідного ступеня освітніх послуг як ключового статутного

виду діяльності (ст. 73). Країна інспектує таку функцію закладів вищої освіти: утверджує список платних освітніх та інших послуг, що мають змогу надаватися державними і комунальними вищими навчальними закладами, та система визначення їх ціни для здобувачів вищої освіти.

Проте це не вирішує всіх фінансових питань ВНЗ і не робить їх самостійними, позаяк новочасний рівень доходів домогосподарств в нашій країні, як уже було відображено вище, є недостатнім для укладень в освіту. Значно більше перспектив для формування фінансової автономії університетів дають залучення працівників університетів до інноваційної підприємницької роботи та комерціалізація наслідків наукових досліджень. Проте, як вважають керівники університетів, неухильне завдання комерціалізації наукових експериментів перед ВНЗ дотепер не ставилося.

Розходи державних і комунальних ВНЗ, понесені через забезпечення правової охорони на об'єкти права інтелектуальної власності, майнові прерогативи, на які набуті в установленому законом порядку, відбуваються за рахунок власних вкладень ВНЗ. Способи, умови та систему здійснення вигідних майнових прав інтелектуальної власності має означувати договір про виготовлення об'єкта права інтелектуальної власності за замовленням; по-друге, можливість брати участь у формуванні статутного багатства інноваційних структур і утворених за сприянням вищих навчальних закладів малих підприємств, що опрацьовують і вводять інноваційну продукцію, курсом внесення до них нефізичних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності); закладати підприємства для діяння інноваційної та/або виробничої функції; напрямом внесення нефізичних активів (майнових привілеїв на об'єкти права інтелектуального володіння) брати участь у формуванні статутного капіталу модерних структур різних видів (наукових, технологічних парків, бізнес-інкубаторів тощо) (ст. 70).

В Україні ст. 16 та п. 27 частини першої ст. 116 Бюджетного кодексу України університетам також надано можливість послуговуватися банківськими кредитами без введення обмежень на право реалізації запозичень.

Ще одним засобом здобути позикові кошти може бути випуск облігацій. Таку практику мають британські університети. Курсом випуску облігацій під час економічної кризи подалися Гарвардський та Принстонський університети США, узявши \$ 2,5 млрд і \$ 1 млрд відповідно.

З 2011 р. спеціалістами Times Higher Education формується рейтинг іміджу світових ВНЗ World Reputation Rankings. На відмінність від рейтингу найоптимальніших 800 університетів світу, він ґрунтується особливо на результатах опитування виразників професійного співтовариства. У 2015 р., приміром, результати рейтингу (табл. 3.8) опиралися на 10 507 відповідей учених і педагогів із 142 країн. Опитування проводилося у грудні 2014 р. і січні 2015 р. 15 мовами. Більшість відвітів одержано із США (15,8%), Китаю (10,6%), Японії (7,2%), Великої Британії (5,6%), Росії (5,5%).

Університет є невідокремленою системою, яка співпрацює і залежить від зовнішнього осередку, насамперед різних цільових груп інтересів, поведінка яких відбивається на його майбутнє. Серед них:

1) нормативні групи (зовнішні – органи влади, громадські організації, профспілкові спільноти тощо; внутрішні – вчені ради, спостережні ради, ради попечителів закладів), які утверджують закони і правила освітньої функції, втілюють оцінку, ліцензування та акредитацію ВНЗ;

2) функціональні групи (постачальники ресурсів, інвестори, адміністрація і викладачі, колишні випускники закладу, роботодавці і кадрові агентства, ЗМІ), які забезпечують освітніми послугами, продукують умови для навчального процесу і піднесенню ВНЗ, замовляють освітню підготовку і беруть участь у працевлаштуванні випускників ВНЗ;

3) безпосередні споживачі освіти (студенти). Закореніла ідея про ВНЗ усіх цільових груп осіб на базі сформованого в них образу даного закладу, що з'являється через опосередкований або безпосередній контакт з ВНЗ, або на засаді даних, одержаних про цей заклад із інших джерел, і засновує репутацію ВНЗ [8, с. 51].

Причому для усякої групи постає своя цінність, своя соціальна репутація, а разом – певне «репутаційне поле ВНЗ» [5]. Репутація закладу вищої освіти може бути як схвальною, так і негативною. Позитивна репутація освітнього закладу продукує довіру до його освітньої функції, є найвагомим чинником, що позначається на вибір покупцем освітньої послуги, здійснює призначення нецінового сигналу, який (як і сигнали цінові) погоджує економічну поведінку суб'єктів ринку освітніх послуг [9, с. 171], зменшує небезпеку діяльності кожного з них.

У галузі освіти зараз необхідно створювати фахові структури, які б сприяли захисту суб'єктів освітніх взаємин від опортунізму. Приміром, недовіра суспільства до порядку вступних іспитів у закладі породила появу таких секторів освітніх послуг, як зовнішнє незалежне оцінювання в нашій державі та єдиний державний іспит у РФ. Але урядовці з таких структур майже моментально осягнули, що їх буття залежить від збереження зневіри, і тільки множать «витрати недовіри». Разом не лише університет має визначені обов'язки перед цільовими групами, але й ті мають брати на себе належні репутаційні зобов'язання перед університетом. У багатьох інцидентах зворотний вплив репутації цільових аудиторій на освітню функцію університету стає визначальним агентом її результативності.

Так, репутація освітньої послуги закладу може бути збільшена репутацією педагогів ВНЗ за присутності в них соціальної позиції та охоти її відстоювати. Адже завданням вищої освіти є передача здобувачам освіти знань, прагнення пошуку істини. Не помилково університети в усьому світі зроду-віку домагалися виняткових привілеїв (незалежність, академічні свободи) і мали сприяння суспільства саме завдяки своїй репутації непідкупності та бажання до суспільного блага [12].

Про стан з корупцією в українських закладах уже велося у підрозділі 1.3. Ваговитий вплив на репутацію університету діє репутація самих здобувачів освіти як безпосередніх споживачів освітніх послуг. Останню, як норму, породжують індивідуальні соціально-психологічні ознаки поведінки: ціннісні

орієнтації при здобуванні освіти, освітні зацікавленості, активність особи в опануванні тими чи іншими науками, соціальний статус.

Якраз висока репутація студентства є одним із чинників престижності навчання у Принстонському університеті (США), де всі студенти повинні додержуватися «Кодексу Честі», створеного ще в 1893 р., або політики академічної добросовісності.

Високою потребою у студентів послуговуються ВНЗ, які дають помітні переваги від інвестування у навчання, а саме: потрібні знання, перспективи культурного і професійного росту, достойний рівень майбутньої зарплати та перспективи на ринку праці. І насупроти, непрестижною є освіта в тих закладах освіти, куди вільно вступити, а після завершення яких важко знайти роботу. Вагомим чинником впливу на репутацію університету є репутація його випускників. Гарвардський університет закінчили 8 президентів США (у тому числі нинішній – Барак Обама), 49 лауреатів Нобелівської премії (були випускниками, викладачами або працівниками університету), 36 лауреатів Пулітцерівської премії. Єльський університет (США) завершили 5 президентів США, 12 лауреатів Нобелівської премії (з них 5 – по економіці), знані політики, бізнесмени, діячі культури і мистецтва, спорту.

Українські вищі навчальні заклади за весь час їх існування підготували немало відомих вчених, культурних, громадських і політичних діячів. Серед знаменитих випускників Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, приміром, три лауреати Нобелівської премії – біолог І. Мечников, економіст С. Кузнець, фізик Л. Ландау.

Найменш вагомими виразилися такі фактори репутації, як число публікацій співробітників у наукових виданнях, кількість проєктів, привілей на проведення яких було здобуто на конкурсній основі, присутність серед випускників університету осіб, які займають визначальні позиції у владі, бізнесі, ЗМІ, участь університету в соціально-економічному і культурному житті регіону та ін. [18].

Враховуючи таку кількість агентів впливу, формування суспільної репутації університету вимагає часу і великих зусиль репутаційного менеджменту. У широкому значенні ведеться про опрацювання та здійснення довгострокової стратегії ВНЗ, скерованої на формування, сприяння і захист репутації освітньої організації та її глав. Суспільна репутація університету повинна аналізуватися як стратегічний ресурс його розвитку. Досягнувши довіри і практичної опори, передусім, таких цільових груп, як педагоги, здобувачі освіти і колишні випускники, роботодавці і замовники вищої освіти, адміністрація університету набуває перспективи посилити позицію навчального закладу не лише на ринку освітніх послуг, а й у суспільному житті держави. Рівночасно і названі цільові групи зобов'язані брати на себе репутаційні обов'язки перед університетом, добродіючи своєю власною репутацією збільшенню успішності освітньої діяльності університету.

3.2. Стратегічні напрями розвитку університетської освіти та її роль у підвищенні фінансової грамотності молоді

Стратегічні й операційні цілі та завдання скеровані на забезпечення місії вищої освіти, звершення її бачення, вирішення проблем, протистояння небезпекам і викликам на ґрунті найбільш дієвого застосування можливостей і створення бази подальшого розвитку вищої освіти країни.

Таблиця 3.1.

Стратегічна модель розвитку університетської освіти

Стратегічні цілі	Операційні цілі
Покращення системи управління освітою і забезпечення автономії ЗВО	<ul style="list-style-type: none"> • Створення системи конструктивної управлінської взаємодії МОН, ЗВО та зовнішніх стейкхолдерів. • Розвиток автономії ЗВО. • Збалансування мережі ЗВО з урахуванням галузевих і регіональних пріоритетів та історичного надбання. • Фінансова стабілізація діяльності ЗВО.
Забезпечення збалансованості ринку праці фахівців з вищою освітою	<ul style="list-style-type: none"> • Розбудова дієвої системи прогнозування потреби у фахівцях з вищою освітою на ринку праці. • Створення механізму співпраці між системою вищої освіти та ринком праці.

Забезпечення якості і доступності вищої освіти для різних верств населення.	<ul style="list-style-type: none"> • Розбудова системи державних стандартів вищої освіти на основі кваліфікаційних вимог і забезпечення відповідності змісту вищої освіти поточним і стратегічним цілям країни. • Розбудова дієвої системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення і моніторингу якості вищої освіти • Удосконалення системи професійної орієнтації та конкурсного відбору вступників. • Матеріально-технічне забезпечення та модернізація лабораторної бази ЗВО на світовому рівні. • Забезпечення доступності і інклюзивності вищої освіти. • Впровадження інноваційних технологій і дистанційного навчання у вищій освіті.
Інтеграція науки, освіти та бізнесу для забезпечення економічного зростання країни.	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток інноваційної екосистеми вищої освіти. • Удосконалення фінансування та комерціалізації університетської науки. • Забезпечення фундаменталізації та універсалізації освітньої підготовки через спільні проекти наукових і освітніх установ. • Впровадження підходів SMART-спеціалізації та Індустрії 4.0 в освітні програми. • Забезпечення можливостей та стимулювання особистого професійного розвитку викладачів.
Розвиток кадрового потенціалу ЗВО	<ul style="list-style-type: none"> • Підвищення статусу викладача в суспільстві. • Забезпечення можливостей та стимулювання особистого професійного розвитку викладачів.
Розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя.	<ul style="list-style-type: none"> • Впровадження концепції «Навчання протягом життя» • Розбудова гнучкої системи освіти дорослих.
Інтеграція у європейський і світовий освітній простір з урахуванням національних інтересів.	<ul style="list-style-type: none"> • Організаційне забезпечення умов інтеграції у європейський та світовий науково-освітній простір. • Інтернаціоналізація науково-освітнього процесу. • Активне залучення іноземних студентів до навчання в Україні.

Центральним результатом реалізації Стратегії повинно бути створення модерної результативної системи освіти, яка сприятиме забезпеченню кадрового і науково-технічного супровіду прогресу національної економіки, задовольняє потреби людей, посідає вагоме місце у світі, є конкурентоспроможною на внутрішньому та світовому ринках освітніх послуг.

Механізм реалізації стратегії визначає окреслення напрямів застосування усіх видів ресурсів (організаційних, фінансових, інформаційних тощо) за умови максимальної ефективності їх ужитку для звершення стратегічного бачення.

Згідно з Указом Президента України Володимира Зеленського від 3 червня 2020 року №210/2020 «Про вдосконалення вищої освіти в Україні» Кабінету Міністрів України, а саме Міністерству освіти та наук України було уповноважено створення проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки та його утвердження до 1 листопада 2020 року. Тому, МОН було рекомендовано таку послідовність процесу розробки та затвердження проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки (рис.3.1)

Початковим етапом розробки проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки є формування та утверджено наказом т.в.о. міністра освіти і науки України робочої групи. Відповідно до Наказу від 28 липня 2020 року № 974 «Про утворення робочої групи з розроблення проєкту Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021–2031 роки » було створено і затверджено робочу групу у складі 102 особи.

Рис. 3.1. Організація процесу розробки та затвердження проєкту.

Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки.

На наступному етапі здійснюється засідання підгруп. На засіданнях підгруп ведуться дискусії про проблеми розвитку вищої освіти України. Крім того, на даному етапі продукується платформа, ціллю якої є інформування громадськості про зід справ щодо створення проєкту Стратегії.

Третій етап завбачає збір інформації та її розбір. Також проводиться соціологічне опитування зацікавлених сторін, експертної співпраці та громадськості. Аналітичною групою МОН здійснюється збір та узагальнення статистичних даних, розгляд пропозицій, які приходять від сторін, які зацікавлені в створення проєкту Стратегії.

На четвертому етапі аналітична група МОН спільно з представниками підгруп заключають проєкт Стратегії способом укладення всіх напрацювань у

єдиний документ. На п'ятому етапі проєкт Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021 – 2031 роки публікується на сайті <http://reform.org.ua/> для громадських дискусій. На шостому етапі доопрацьований документ проєкту Стратегії відправляється в КМУ для аналізу та затвердження.

В модерних умовах піднесення суспільства, інформаційно-технологічного перевороту значно збільшується необхідність у постійному оновленні знань і підвищенні кваліфікації. При цьому вища освіта трансформується в безперервний процес, що відбувається протягом усього життя. І якраз від вищої освіти залежить прогресивний розвиток держави. У цій взаємодії необхідно, щоб вища освіта зосереджувалась не тільки на розв'язанні своїх проблем, а й на реалізації цінних функцій соціального інституту суспільства. Варто підмітити, що за таких умов вища освіта зійде за рамки національних держав і стає міжнародним інститутом.

Рівночасно варто мати на увазі інтернаціоналізацію вищої освіти як один з виражень реакції вищої освіти на перспективи та проблеми, що постають в наслідку глобалізації. Цей процес включає навчальні програми, викладання і навчання, наукові розвідки, інституціональні угоди, мобільність здобувачів освіти та педагогів, співпраця з метою розвитку тощо. Подальший розвиток вищої освіти потребує уточнення таких понять, як «освіта без кордонів», «транснаціональна», «міжкордонна» і «транскордонна» освіта.

Заклад вищої освіти як роботодавець, реалізуючи свою кадрову стратегію, не лише здійснюється на зовнішній ринок праці науково-педагогічних працівників (НПП), а й породжує та розвиває свій внутрішній ринок праці. Безпомилково обрана кадрова стратегія університету здатна з максимальною результативністю застосувати переваги внутрішнього ринку праці. І навпаки, невирішені питання внутрішнього академічного ринку праці матимуть змогу стати перешкодою розвитку ВНЗ у цілому.

Внутрішні ринки праці університетів (ВНЗ) мають сумісні особливості з ринками праці інших організацій. Проте специфіка освітньої сфери накладає свій відблеск на їх створення та розвиток, а також на кадрові стратегії таких

закладів. Центральною ознакою внутрішніх ринків праці являється те, що внутрішній попит на працю задовольняється передусім внутрішньою пропозицією. Ця риса виявляє себе й у ВНЗ. Прийнятно, що НПП, які вже функціонують в університеті, добре ознайомлені зі специфікою навчального процесу, будовою праці, методами управління й правилами університету як роботодавця.

Збільшенню ролі внутрішньої пропозиції праці у ВНЗ погоджають:

1) формування своєрідного людського капіталу у НПП університету. Факт у викладачів спеціальної кваліфікації, професійної підготовки, знань і навичок, одержаних за рахунок навчального закладу і потрібних у цьому ж таки навчальному закладі, на визначеній кафедрі чи в іншому його підрозділі, обертаються збільшенням граничного продукту ВНЗ, у той час як вживання таких навичок в іншому ВНЗ збільшення граничного продукту не дає. [9];

2) помітна економія на трансакційних затратах на зовнішньому ринку праці: на найм або звільнення (процедури укладення і розірвання трудових контрактів); на рекламне інформування про вакансії або шукання роботи; на доступ до інформаційних банків показників про попит і пропозицію робочої сили; на вибір кандидатів (оцінка, атестація), на інспектування за реалізацією трудової угоди і прояв опортуністичної позиції; на пристосування, профорієнтацію та підвищення кваліфікації педагогів адекватно до вимог університету;

3) спромога багатьох людей до праці та професійного зросту у стабільному колективі, що є показною рисою трудового менталітету населення нашої країни. Факт виразної службової ієрархії при цьому продукує доступні кар'єрні орієнтири для працівників, заохочення до дотримання дисципліни, збільшення результативності праці і кваліфікації, встановлення протяжних взаємин з університетом і добросовісного виконання трудових обов'язків.

4) низька міжуніверситетська мобільність педагогів у тих регіонах, де академічні ринки праці мають за норму до монопсонізації або олігосонізації (в Україні такими, як-от, є ринки праці викладачів юридичних або медичних

навчальних дисциплін за присутності в регіоні тільки одного юридичного або медичного ВНЗ), а ще там, де побутує табу сумісництва в інших ВНЗ;

5) нечисленна міжнародна мобільність НПП через мізерні особисті доходи, високу ціну або орендну плату за помешкання, незнання іноземних мов, неповноту даних про особливості найму і організації праці в інших державах, що теж є надто болючим для викладачів українських університетів. Тим часом скерованість попиту на внутрішню пропозицію праці в закладах має і суттєві відмінності від інших організацій.

Високий рівень інбридингу властивий для університетів Іспанії (95%), Португалії (80%), Франції, Мексики, Кореї, Китаю, національних університетів Японії, де схожий досвід вважають прийнятним. У Швеції і Норвегії педагоги рідко покидають той ВНЗ, у якому здобули свою першу позицію. Навпаки, рівень інбридингу у США не перевершує 20%. У Німеччині така ситуація взагалі нереальна: до недавніх реформ не дозволено було здобути позицію доцента в тому університеті, де педагог до цього працював, а позицію професора – там, де займав позицію доцента [10, с. 171–172].

До головних вад інбридингу включають:

– заперечливий вплив на викладацьку практику та її професійні стереотипи. Випускник закладу, який знає всі слабкі й сильні боки своїх викладачів, починає викладати курси з урахуванням цього «неявного» знання, що може спричинити відтворення і закріплення нерезультативності;

– заперечливий вплив на наукову продуктивність: в університеті постають локальні правила здійснення наукових робіт, приймають теми досліджень, часто спричинені особистими інтересами окремих науковців.

Академічний інбридинг є «закритою» стратегією піднесення університету і має значні ризики. Його головний пріоритет – збалансованість функціонування організації. На відміну від інбридингу, дисперсія означає притягнення працівників із зовнішнього академічного ринку праці і є «відкритою» метастратегією. Її задача – заохотити інтелектуальне життя, підтримувати загальне зростання культури наукових експериментів [11, с. 8–9].

Не помилково в Концепції розвитку науково-дослідницької та інноваційної діяльності в закладах вищої професійної освіти Російської Федерації на період до 2015 року занотовано: «Слід подолати традицію “інбридингу” – залучення на роботу власних випускників. Таку практику слід застосовувати більшою мірою тоді, коли ці випускники здобули досвід роботи або ступінь в іншому ВНЗ, науковому центрі, підприємстві» [12].

Опираючись переважно на внутрішню пропозицію праці, адміністрація університетів зустрічається і з результатами структурованості внутрішніх академічних ринків праці: в закладах має місце поділ робочих місць і НПП на тривалі замкнені сегменти, рух між якими вкрай обмежений, що рано чи пізно переводить університет на зовнішній ринок праці.

Говориться про поділ педагогів адекватно до їх посад (асистент, доцент, професор); на викладачів «профільних» кафедр і кафедр соціально-економічних та гуманітарних дисциплін; штатних науково-педагогічних працівників та тих, хто працює за сумісництвом; навіть у кордонах однієї й тієї ж кафедри – на педагогів за навчальними дисциплінами їх фаху.

Кожен із цих аспектів внутрішнього ринку праці має свою кон'юнктуру, яка може фігурувати: – рівноважною – якщо попит на працю у сегменті та її оферта з сторони НПП сходяться; – трудодефіцитною – коли внутрішній попит на діяльність переважає її внутрішню пропозицію. Це питання стає винятково помітним за браком потрібної кількості докторів наук і професорів для здобуття ліцензії на відкриття нових спеціальностей та акредитації ВНЗ; здійснення навчання в аспірантурі, докторантурі і спеціалізованих учених рад; присвоєння ВНЗ статусу національного тощо.

До подолання браку робочої сили заклад має готуватися завчасно, мати прогностику руху НПП усередині університету і програму розвитку колективу – підготовки потрібних працівників та утягнення НПП з інших ВНЗ; – трудонадлишковою – за угоди, що внутрішня пропозиція у сегменті пересилує внутрішній попит. Якщо це тимчасове явище, то найчастіше за все обирається стратегія збереження персоналу, а фактичними ходами стають: запровадження

неповного робочого часу (дня, тижня) або переведення педагогів на 0,75 або 0,5 ставки з вигідним скороченням заробітної плати (за згодою робітників); припинення найму нових працівників; скерування частини НПП на професійну перепідготовку і підвищення кваліфікації; перехід викладачів у «дочірні» інститути і філіали, науково-дослідні підрозділи; нетривале переведення на іншу діяльність згідно з трудовим законодавством. Якщо ж ВНЗ має усталений прогноз щодо надміру НПП, менеджмент університету повинен вводити стратегію скорочення кількості зайнятих.

Приміром, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року поставлена задача вивести мережу вищих навчальних закладів і систему управління вищою освітою у відповідність до вимог розвитку національної економіки та запитів ринку праці. А надвиробництво юристів і економістів, що мало роль у минулі два десятиліття в нашій державі, замінюється щорічним скороченням державного замовлення на їх підготовку, і потребою скорочення науково-педагогічних працівників ВНЗ.

Вторинною відзнакою внутрішніх ринків праці є те, що при наймі працівників на роботу до закладу ставка їхньої заробітної плати визначається від співвідношення попиту і пропозиції на зовнішньому ринку праці, але на подальших етапах кар'єри на оплату праці розпочинають відбиватися суто внутрішні чинники – умови трудового контракту, управлінські регламенти (правила і процедури).

Третю рису сучасних внутрішніх ринків праці спричиняє специфіка ужитку механізму конкуренції. У бізнесі конкуренція працівників довгий час аналізувалась як цінний двигун творчої ідеї, інновацій, збільшення продуктивності праці. Втім тепер багато керівників фірм вважають конкуренцію вигідною лише за угоди, що перед кожним робітником стоять індивідуальні робочі завдання, які не можуть навіть несподівано увійти в конфлікт із валовою метою компанії. Навпаки, в закладах збільшується розуміння потреби внутрішньої конкуренції серед педагогів і введення спеціальної конкурентної стратегії.

По-перше, під час шукань роботи НПП хоча б офіційно (коли конкурс на вакантну посаду здійснюється під конкретного працівника), але конкурують за право трудитись в визначеному ВНЗ. Проте після працевлаштування вони отримують захист від зовнішньої конкуренції. Зменшуються і внутрішні стимули до продуктивної праці.

По-друге, до «відбору» педагогів ВНЗ спонукає зростаючий попит населення на якісну освіту, а також Болонська система організації навчального процесу. Здобувач освіти, який отримує перспективу формувати індивідуальний освітній модуль адекватно до своїх інтересів і бачень про майбутню кар'єру, вибирає і викладачів, генеруючи між ними реальну конкуренцію. Викладачі повинні пропонувати студентам принадли, сучасні курси, утверджувати більш тісні наукові зв'язки зі здобувачами освіти, відповідальніше відноситися до керівництва їх науковою роботою.

По-третє, світовою тенденцією є те, що з піднесенням ринкових взаємин університети плавно переходять на економічні корпорації: кафедри, факультети, лабораторії і навіть поодинокі професори розбираються під кутом зору того, скільки студентів, які зумовлюють доходи, вони змогли прийняти, скільки грантів і дотацій ввели в «спільну скарбничку», який їх внесок у бренд університету. У межі університету «виживає» той, хто не лише може реалізувати нове знання, а й має хисті його корисно реалізувати в ринкових умовах. [15, с. 2, 20].

Рівночасно існує елітна частина НПП – педагоги вищої школи, які мають не тільки потрібні професійні компетенції (кандидати наук, доценти, доктори наук, професори), а й педагогічний талант. Вони є авторами новітніх навчальних курсів, авторських посібників, нових технологій навчання. Нерідко це професори передових іноземних університетів. За таких викладачів змагаються університети, а педагоги обирають найбільш принадного для себе роботодавця. Четвертою рисою внутрішніх ринків праці є те, що їх піднесення пов'язаний зі збільшенням ролі профспілкового руху та профспілкових організацій. Мотив в тому, що внутрішні ринки праці налагоджують

адміністративно, а управлінські рішення не списують виявів суб'єктивізму. Створення ж профспілки дає спроможність ревізувати поведінку роботодавця. Згуртуванню працівників підмагають також стабільний склад трудових колективів, факт спільних професійних інтересів, своєрідна професійна підготовка (специфічний людський капітал), одержана в організації і затребувана в ній. Поки існування профспілок може бути помітним і для піднесення внутрішнього ринку праці. Колективні договори й угоди формалізують і змінюються більш жорсткими правилами, які побутують на внутрішньому ринку праці [13].

Наслідок цієї диференціації НПП може прозиратись у зростанні розриву в заробітках, привілеях, гарантіях зайнятості, можливості просування. Крім того, є НПП із високим і низьким рівнем наближеності до адміністрації закладу (завідувача кафедри, декана, проректора, ректора).

Чинник «добрих стосунків із керівництвом» стає у пригоді при зменшенні штату. Хто ж має захищати право на освіту? На погляд більшості опитаних (57%), – Міністерство освіти і науки України як представник держави у галузі освіти. Крім нього – профспілки (50%) і адміністрація навчальних закладів та управлінь освіти (41%). На себе надіються у цій справі лише 28% респондентів. Провідним гравцем у битві за оборона своїх прав учасники опитування припускають профспілки [16].

Зробимо умовивід: піднесення ринкових взаємин між університетом як роботодавцем і науково-педагогічними працівниками всередині закладу має свої неупереджені підстави та форми прояву. Утім внутрішній академічний ринок праці має не тільки схвальні сторони, а й певні недоліки, для вирішення яких керівництво університету слід мати дієву кадрову стратегію. Тоді поєднання адміністративних підходів до управління закладом вищої освіти та принципів ринкового саморегулювання соціально-трудова відношень буде своєрідним, внутрішнім механізмом погоджування інтересів найманих працівників і закладу як роботодавця.

ВИСНОВКИ

Характер вищої освіти певної держави вагомою мірою окреслюється типом суспільства, його соціально-економічною будовою, політичним і державним порядком. Її функціонування обумовлене також від цінностей, соціальних правил і принципів, які встановлюють обов'язковий порядок, закладають стандарти поведінки населення тощо. З огляду на свою соціальну природу вища освіта здійснює різноманітні соціальні функції. (Приміром, підкреслюють гуманістичну функцію, що вводить вираження і розвиток інтелектуального, морального і фізичного потенціалу індивіда.) Вища освіта підводить осіб до раціонального розуміння взаємозалежності різноманітних процесів, породжує розуміння навколишнього соціального та біологічного оточення, сприяє результативному застосуванню природних ресурсів і тим самим покращенню життєвої ситуації. Вища освіта виконає визначальну роль у сучасному суспільстві, продукуючи нові знання, поширюючи їх здобувачам освіти та ініціюючи інновації.

У модерних умовах європейські організації, міністерства та інші урядові структури, а також громадські організації прагнуть поліпшити вищу освіту. З цією ціллю (вищої освіти) Європейська Комісія прагне до зросту числа випускників вищих навчальних закладів; покращення якості викладання і досліджень, озброєння випускників знаннями та головними компетенціями; створення більше перспектив для студентів з ціллю здобуття додаткових навичок в наслідку навчання за кордоном; покращення «трикутника» освіти, досліджень та бізнесу; створення дієвого управління та механізму фінансування з метою підтримки кращих здобутків.

Розкриваючи функцію вищої освіти як соціального інституту, варто звернути увагу, що соціальні інститути лічать чотири основні галузі життєдіяльності суспільства: економічну, соціальну, політичну і духовну. Вища освіта як соціальний інститут характеризує поведінку та діяльність осіб, пов'язаних з роботою вищих навчальних закладів. Дане переконання використовується в різних значеннях, тому має й інше поняття «інституція»,

тобто (традиції, настанова, порядок, вказівка тощо). Отож, вища освіта як соціальний інститут є механізмом, що постачає набір соціальних взаємин і соціальних практик населення. Поняття «соціальний інститут» приймає наявність в суспільстві вимоги в її задоволенні механізмом регенерації соціальних практик і відносин.

Тому, сучасна вища освіта являється ключем соціально-економічного і культурного піднесення суспільства, добродіє розкриттю творчого потенціалу індивіда. З іншого боку, мізерний доступ до вищої освіти та її низька якість впливають економічне зростання і логічний поступ суспільства.

Слід зважати, що вища освіта поглиблює можливості компетентної і відповідальної участі людей у прийнятті політичних вирішень, уможлиблює усвідомлене життя членів суспільства. При цьому доречно привести законодавство з вищої освіти та структуру вищих навчальних закладів до принципів та цінностей Європейського простору вищої освіти. Заразом брак реформ у ВНЗ зумовлює недодержання нормативної взаємодії з соціальним середовищем, тобто спричиняє дисфункцію вищої освіти як соціального інституту, стримує задоволення відповідних потреб та зменшення конкурентоспроможності вищих навчальних закладах.

Осучаснення вищої освіти визначає осмислення правових підвалин функціонування діяльності вищих навчальних закладів, домінант і рекомендацій Ради Європи і Європейської Комісії та процесу піднесення Європейського процесу вищої освіти. Поліпшення діяльності вищих навчальних закладів має реалізовуватись з урахуванням європейської інфраструктури державних і громадських організацій, практики діяльності університетів багатьох держав, а також діяльності студентських організацій та асоціацій випускників.

При цьому заклади вищої освіти мають діяти з урахуванням особливостей і завдань визначеної держави, тісніше співдіяти з іноземними та вітчизняними університетами, а також з об'єднаннями роботодавців тощо. Вища школа все більше постачає не тільки процес передачі здобуття знань, а й формування

творчого підходу, необхідності в самовдосконаленні, моральних якостей тощо. За таких умов все більшої вагомості набуває інтернаціоналізація вищої освіти, взаємодіяння вищих навчальних закладів, а також і в контексті документів міжнародних організацій, які окреслюють основні напрямки розвитку вищої освіти, постачають обмін кращим досвідом діяльності.

Отже, соціальним викликом нашого часу є сприяння доступу до освіти та знань для якнайбільшої кількості людей. Від цього залежатимуть перспективи населення на успіх на ринку праці та на стабільні прибутки. Якщо ціллю суспільства є продукування рівних шансів, то варто забезпечити вільний доступ громадян до системи освіти, яка б відгукувалася до їхніх здібностей, незалежно від роду та статків батьків. Концепція рівних можливостей визначає створення однакових фінансових стартових умов для однаково обдарованих. Майбутню професійну кар'єру індивіда характеризують не привілеї, які посилаються на доходи, професійну функцію, соціальний статус та рівень освіти батьків. Професійний та соціальний статус особи не пов'язаний з родом чи належністю до певного стану.

У відкритому соціумі він виникає завдяки доробку кожної людини, яка при здобутті освіти та професійної підготовки опирається на законні стартові умови. Таким чином, можна зробити вклад до вільного розвитку індивіда, що здійснюється всередині соціуму. Сприяння освіти цілком відповідає захопленням суспільства, оскільки при цьому більш всебічно застосовується людський капітал, вища якість якого здатна прискорити науковий, технічний та економічний прогрес держави.

На наш погляд, в системі рівнів освіти саме вища школа виконає ключову роль в остаточному самовизначенні й самореалізації особи з кількох причин:

- по-перше, модерні умови суспільного життя дедалі більше вимагають висококваліфікованих особистостей, що здатна забезпечити саме вища школа;
- по-друге, вища освіта є підсумковою ланкою в професійному визначенні індивіда з ціллю її прийнятної участі в оптимальному поділі соціальних ролей та вдалого входження в змінний і конкурентний ринок праці;

- по-третє, побувають безпосередні особисті користі від здобуття вищої освіти, які полягають у тому, що з підняттям рівня освіченості виростає життєва успішність і конкурентоспроможність особи (збільшується зайнятість; зростає заробітна плата; вкорочується різниця в оплаті праці чоловіків і жінок; більше уваги концентрується здоров'ю дітей і власному здоров'ю; подовжується тривалість життя).

З ціллю кількісного оцінювання індивідуальних вигід від вищої освіти рахується коефіцієнт так званої індивідуальної віддачі, яку порівнюють із суспільною. Глобальні огляди засвідчують, що вища освіта посеред усіх інших освітніх рівнів постачає найбільшу індивідуальну вигоду. Це, між іншим, визначає відносно більші приватні вкладення саме в здобуття вищої освіти. Крім того, рівень включення населення до вищої школи позначається на величину індексу людського розвитку, що обчислюється ООН. Суспільна корисність вводить збільшену продуктивність унаслідок укладень в освіту.

Протягом останніх десяти років в державах-членах ОЕСР збільшення інвестицій в знання складало 3,4%, а в основні фонди – 2,2% , тоді як 70-85% приросту ВВП надійшло на нові знання, втілені в технологіях, обладнанні, організації виробництва, кваліфікації кадрів [3]. Крайнім часом попит на висококваліфіковану робочу силу дужчає швидше, ніж її пропозиція на ринку праці. Працівники повинні весь час пристосовуватися до нових економічних та технологічних ходів. Зважаючи на те, що нерідко не стає висококваліфікованої робочої сили, підприємці самі стали готувати для себе спеціалістів відповідної кваліфікації та спеціалізації, розширюючи т.з. корпоративні університети (виняткового поширення склали в Росії та США). Крім того, щорічно до державних навчальних програм, що братимуться за узгодженням із соціальними партнерами і описують цілі, зміст, закони та тривалість навчання, вводяться нові чи модифіковані професії, що допускає істотніше підготувати молодь до технічних та економічних перемін (зокрема, нові професії у сфері інформаційних та комунікаційних технологій, водного господарства, виготовлення замкнених циклів переробки відходів тощо). Формуючи роль

освіти в економічному зрості нації, народу, держави, слід зауважити, що класичні моделі макроекономіки переважно враховують лише визначальні економічні фактори, зв'язки, будову управління економікою, однак рівень освіти в суспільстві здебільшого не братиметься до уваги як незалежний фактор, об'єкт довготермінових інвестицій. Це викликано двома поштовхами:

1) віддачу від таких вкладень дуже важко оцінити;

2) результат від інвестицій в освіту проглядатиме лише з часом, що вкрай переважає характерний строк виробничих циклів у інших галузях суспільного виробництва. На макроекономічному щаблі загалом важко від'єднати систему вищої освіти від фундаментальної науки, що породжує нові ідеї, і прикладної науки, яка творить нові товари і технології. Розвиток освіти – довгострокова перевага соціальної політики, позаяк в ринковій економіці якраз освіта покликана давати вагомий внесок у сприяння соціальної мобільності та рівних стартових перспектив усіх верств суспільства, приміром, молоді підтримку соціальної інтеграції та попередження суспільних протистоянь.

